

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

**POZITĪVAS KOMUNIKĀCIJAS VEICINĀŠANA BĒRNU AR JAUKTIEM
ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ**

DIPLOMDARBS

Autore: Linda Pļaviņa

Studenta apliecības Nr.: lp18048

Darba vadītāja: Mg. paed. Lūcija Anoško

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Diplomdarba temats: Pozitīvas komunikācijas veicināšana bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem pedagoģiskajā procesā.

Darba autors: Linda Pļaviņa.

Zinātniskais vadītājs: Mg. paed. Lūcija Anoško.

Diplomdarba apjoms: 48.lpp., 8. tabulas, 14. pielikumi.

Pētījuma mērķis: izpētīt pozitīvas komunikācijas nozīmi sociāli emocionālo prasmju attīstīšanā ar bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem.

1. nodaļā tiek analizēta teorētiskā literatūra par bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem pedagoģiski psiholoģisko raksturojumu kopveselumā un sociāli emocionālā attīstība 5-6.g.v bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem.

2.nodaļā tiek aplūkota komunikācijas jēdziena būtība un raksturojums, komunikācija savstarpējās saziņas procesā. Tiek aplūkots humānisms kā izglītības pieeja pozitīvas komunikācijas veicināšanai pirmsskolas izglītības iestādē.

3.nodaļā tiek veikta speciālā izglītības skolotāja un bērnu sadarbības izpēte, pētījumā izmantoto metožu un iesaistīto bērnu raksturojums, sākotnējais pētījums, pedagoģiski koreģējošā darbība un rezultātu analīze.

Atslēgas vārdi: jaukti attīstības traucējumi, komunikācija, humānisms, sociāli emocionālās prasmes, pirmsskola.

ANOTATION

Theses topic : Promoting positive communication in the pedagogical process of children with mixed developmental disabilities.

Author: Linda Pļaviņa

Scientific supervisor.: Lūcija Anoško.

Volume of the diploma nodaļas, 48 pages, 8 tables, 14 attachments.

The aim of the study: to investigate the role of positive communication in the development of social -emotional skills with children with mixed developmental disabilities.

Chapter 1 analyses the theoretical literature on the pedagogical-psychological characteristics of children with mixed developmental disorders in the community and social emotional development in children aged 5-6 years with mixed developmental disorders.

Chapter 2 deals with the essence and characteristics of the concept of communication, communication in the process of mutual communication. Humanism as an educational approach to promoting positive communication in preschool education is discussed.

Chapter 3 presents the study of cooperation between a special education teacher and children, the characteristics of the methods used in the study and the children involved, the initial study, the pedagogical-corrective action and the analysis of the results.

Keywords: mixed developmental disabilities, communication, humanism, social-emotional skills, preschool.

SATURS

IEVADS.....	5
1. BĒRNU AR JAUKTIEM ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM PEDAGOĢISKI PSIHOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS.....	7
1.1. Bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem attīstība kopveselumā.....	7
1.2. Bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem sociālā un emocionālā attīstība...11	
2. KOMUNIKĀCIJAS JĒDZIENA BŪTĪBA UN RAKSTUROJUMS	14
2.1. Komunikācija savstarpējās saziņas procesā.....	14
2.2. Humānistiskā pieeja teorētiskajā literatūrā.....	17
3. BĒRNU AR JAUKTIEM ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM IZPĒTE.....	21
3.1. Pētījumā izmantoto metožu un iesaistīto bērnu raksturojums.....	21
3.2. Sākotnējais pētījums un pedagoģiski koriģējošā darbība	34
3.3. Noslēguma pētījums un rezultātu analīze.....	45
NOBEIGUMS.....	48
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI	49
PIELIKUMI	54
Pielikums Nr.1 Izvērtēšanas anketa skolotājam “X” pirmsskolas iestāde.....	55
Pielikums Nr.2 Uzvedības protokols “X” pirmsskolas iestāde.....	65
Pielikums Nr.3 Bērna labsajūtas novērtēšanas veidlapa.....	66
Pielikums Nr.4 Novērošanas veidlapa “Paškontrole un sadarbība”	67
Pielikums Nr.5 Novērošanas veidlapa “Sociālā uzvedība”	69
Pielikums Nr.6 “Emociju atpazīšana”.....	70
Pielikums Nr. 7 “Noteikumi”	71
Pielikums Nr. 8 “Uzmanība”	75
Pielikums Nr. 9 “Uzslavas”.....	81
Pielikums Nr.10 “Es esmu”	83
Pielikums Nr.11 “Robežas”	86
Pielikums Nr.12 “Mīlestība”	89
Pielikums Nr.13 “Spēles”	92
Pielikums Nr.14 “Vide”	93

IEVADS

Humānās pedagogijas zinātnieki ir pierādījuši, ka pozitīvai atmosfērai un pozitīvām emocijām ir būtiska nozīme labāku akadēmisko sasniegumu sasniegšanā un sekmīgā mācību procesā, tāpēc mūsdienās pasaulē daudzas no jaunajām mācību metodēm balstās tieši uz pozitīvo emociju dotajām iespējām (Kriumane, 2013).

Mācību procesā apgūstot tādas prasmes kā saprast sevi, saprast citus, veidot pozitīvas attiecības un pieņemt atbildīgus lēmumus sauc par sociāli emocionālo mācīšanos. Sociāli emocionālā mācīšanos apgūst tāpat kā jebkuras citas prasmes un tās ietver zināšanas un attieksmes, kas nepieciešamas gan emociju atpazīšanai, gan pārvaldīšanai, iejūtībai, empātijai pret citiem un pozitīvu attiecību veidošanai (Agliati, Barriga, Cifuentes, Baena, 2020). Emocijas ir tās, kuras ietekmē spēju mācīties, tāpēc sevis apzināšanos, savu emociju, domu un uzvedības pārvaldīšanu, empātijas spēju un komunikācijas prasmes var attīstīt jau pirmsskolas vecumā (Martinsone, 2020).

G. Svence balstoties uz pētījumu datiem raksta, ka nākotnes izglītībā ir jāmainās visam izglītošanas procesam, proti, tam ir jābūt citādam, kurā ir jāattīsta cita veida domāšana. Liela nozīme skolēna iesaistē un skolēna pozitīvu akadēmisko rezultātu veicināšanā ir skolotāja attiecībām ar skolēniem un paša skolotāja sociāli emocionālajai kompetencei. Pētījumos par “ideālā skolotāja tēlu”, ir uzsvērtas tieši skolotāja “cilvēciskās īpašības”, kurām ir svarīga nozīme, un autore norāda, ka skolotāji, kuri ar prieku veic savu darbu, “veicina skolēnu akadēmiskos sasniegumus un iesaisti mācību procesā” un arī skolotājam ir novērojama mazāka emocionālā izdegšana, kas saistās ar darbā radīto stresu (Svence, 2020).

“Skola 2030” pieejā būtiska nozīme ir par caurviju prasmēm, kuras ir nepieciešamas ikvienam un tās bērns sāk apgūt jau pirmsskolā. Visas šīs prasmes ir nozīmīgas un tās nepieciešams attīstīt, bet saistībā ar diplomdarba tēmu, diplomdarba autore vairāk pievēršas sadarbības prasmēm, sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā, proti, veidojot nodarbības un vidi atvērtu t.i. diskutējot, vienojoties, uzklusot vienam otru, iedvesmojoties vienam no otra, mācīt cienīt atšķirīgo otru, noraidīt provokācijas, būt pieklājīgam, meklēt palīdzību, ja tā nepieciešama, jo tie ir veidi kā veidot pozitīvas savstarpējās attiecības un gūt panākumus mācībās. Ikdienā tās ir uzslavas, atbalsts, iedrošinājums un uzmundrinājums, kas nepieciešams ikvienam no mums, tā ir uzmanība un piederības sajūtas veidošana, kā arī “PPP princips”- paslavē, pajautā un piedāvā ir būtisks savstarpējā komunikācijā.

Diplomdarba tēma ir “Pozitīvas komunikācijas veicināšana bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem pedagoģiskajā procesā”.

Darba aktualitāti apliecina fakts, ka “Skola 2030” ir izstrādāti materiāli un programmas sociāli emocionālo prasmju novērtēšanai un mācīšanai par tām tiek runāts ikdienā dažādos semināros dažādos veidos. G. Svence norāda, ka mūsdienu izglītībā ir nepieciešams attīstīt sociāli emocionālās prasmes un jāorientējas uz personības attīstību (Svence, 2020).

Darba mērķis: izpētīt pozitīvas komunikācijas nozīmi sociāli emocionālo prasmju attīstīšanā ar bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem.

Pētījuma objekts: pedagoģiskais process pirmsskolas izglītības iestādē.

Pētījuma priekšmets: pozitīvas komunikācijas veicināšanas veidi pedagoģiskajā procesā.

Pētījuma hipotēze: mācību process un uzlabosies, ja

1. tiks ņemtas vērā bērna individuālās attīstības īpatnības, bērniem, kuriem ir jaukti attīstības traucējumi;
2. tiks apgūtas sociāli emocionālās prasmes;
3. tiks izmantoti speciāli vingrinājumi un pozitīva komunikācija.

Pētījuma uzdevumi:

1. Izpētīt un analizēt teorētisko literatūru par diplomdarba tēmu.
2. Iegūt informāciju un izvērtēt iespējas kā attīstīt emocionāli sociālās prasmes un veicinātu pozitīvu komunikāciju.
3. Veikt praktisku pētījumu par sociāli emocionālo prasmju attīstīšanu.
4. Analizēt pētījuma rezultātus

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskā- zinātniskās literatūras analīze un dokumentu analīze.
2. Novērošana - pedagoģiskā novērošana, izpēte, koriģējoši attīstošā darbība, darbības rezultātu izpēte.

Pētījuma norises laiks: 2022. gada 1. septembris - 2022. gada 17. novembris

Pētījumu bāze: X pirmsskolas izglītības iestādes 3 bērni ar jauktiem attīstības traucējumiem.

1. BĒRNU AR JAUKTIEM ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM PEDAGOĢISKI PSIHOLÓĢISKAIS RAKSTUROJUMS

1.1. Bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem attīstība

Cilvēka fiziskā un psihosociālā attīstība norit savstarpējā saistībā un šo attīstību ietekmē dažādi faktori. Bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem attīstība ir kavēta un atbilst jaunākam vecumam. Šiem bērniem ir grūtības apgūt tās zināšanas un prasmes, ko jau sekmīgi ir apguvuši citi viņu vecuma bērni, visur novēro novirzes no vispārpieņemtās vecuma normas un bērniem vērojama savdabīga attīstība. Šīs īpatnības skar gan fizisko attīstību, runas un valodas attīstību, priekšstatus par apkārtējo vidi, darbību nodarbību laikā, gribas sfēru emocionālo attīstību, uzvedību u.c.

Tā kā traucējums vienā jomā ietekmē citu jomu attīstību, tad koriģējoši attīstošajā darbībā nepieciešams pilnveidot visus procesus, ņemot vērā bērna spējas un individuālās vajadzības, nodarbības veidojot gan ar pozitīvu pieaugušā piemēru, gan ar pozitīvām emocijām, proti, radot bērnam līdzpārdzīvojumu, prieku un gandarījumu par paveikto (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013). To norāda arī D. Markuss sakot, ka liela nozīme bērībā ir pieaugušā pozitīvam, jo tas veicina arī bērnos pozitīvas sajūtas (Markuss, 2007).

Bērna attīstības un veidošanās procesi, kas savstarpēji mijiedarbojas, bet nosacīti attīstās neatkarīgi, ietver bērna fizisko attīstību, bērna emocionālo attīstību, sociālo attīstību, kognitīvo attīstību, "temperamenta potenciālo attīstību, seksuālo attīstību un morālo attīstību", sāk veidoties ar bērna piedzimšanu un tie veidojas ģimenē kā arī pirmsskolas vecumā.

Kognitīvās attīstības procesi izskaidro atmiņas, uztveres un domāšanu, tie ietver bērna spēju koncentrēt uzmanību noteiktas ārējās vides informācijai uztveršanai, tās saprašanai kā arī spējai atcerēties un risināt problēmas. (Ancāne, Meistere, Užāns, Vasiļevska et.al., 2011)

Bērna attīstība ir individuāla. Normāla attīstība ir tad, ja visas attīstības jomas attīstās harmoniski. Ja attīstība vienā jomā ir lēnāka nekā citās, tad ir pamats domāt, ka bērnam ir attīstības aizkavēšanās un būtu nepieciešama attīstības traucējumu korekcija, bet ja attīstība būtiski atšķiras no normas, proti ir zem normas, tad tie ir attīstības traucējumi un nepieciešamā pieeja būtu attīstības stimulēšana. Normas jēdziens attiecībā uz psihes attīstību ir mainīgs un tas var tikt lietots dažādās nozīmēs, proti, norma var nozīmēt gan patoloģijas neesamību, attīstības atbilstību kādiem konkrētiem parametriem, vai sabiedrībā pieņemtajām normām. (Ancāne, Meistere, Užāns, Vasiļevska et.al. 2011).

Jauktie attīstības traucējumi ir visaptverošs termins, kas ietver dažāda veida grūtības, kas skar vairākas jomas. Neviena no šīm grūtībām nav pārsvarā un dzīves laikā šīs grūtības pilnībā neizzūd. Lai gan bērni iemācās kompensēt un atrast stratēģijas, ar kurām tikt galā un to vajās vietas, bet pamatā esošās grūtības nepazūd (Bidvele, 2016).

Vispārzināms fakts ir tas, ka ikvienā pirmsskolā vadošā bērnu izziņas darbība ir rotaļāšanās un uz dažādām mācību jomām balstītu zināšanu apguve notiek tieši caur rotaļu kā raksta J. Lūse, I. Miltiņa un S. Tūbele "Logopēdijas terminu vārdnīcā" un saka, ka "nevar runāt par mācīšanās grūtībām vai mācīšanās traucējumiem. Autore iesaka arī skatīties terminoloģijas vārdnīcā " psihiskās attīstības aizture", tas ir jēdziens, kuru lietoja agrāk, kā arī skatīties terminu "bērni ar mācīšanās traucējumiem (pirmsskolā- jaukti attīstības traucējumi)" un šajā grupā iekļauti pirmsskolas un skolas vecuma bērni (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012). No tā izriet, ka pirmsskolas vecumā to definējums ir jaukti attīstības traucējumiem bet skolas vecumā to definējums ir citādāks, tas mainās un tie tiek saukti par mācīšanās traucējumiem.

S. Tūbele un S. Liepiņa norāda uz to, ka bērni ar jauktiem attīstības traucējumiem var mācīties, bet ir novērojama nevienmērīga attīstības aizkavēšanās vienā vai vairākās attīstības jomās, tāpēc ir svarīgi atcerēties, ka šie bērni spēj pieņemt un izmantot pieaugušā palīdzību (Tūbele, 2013). Tas prasa vairāk laika un piepūli gan no paša bērna, gan skolotājiem, jo ir nepieciešama individuāla pieeja un konkrētam bērnam piemērota koriģējošā darbība. (Liepiņa, 2008).

Vera Batņa novirzes no normas nosacīti iedala četrās grupās: fiziskās, psihiskās, pedagoģiskās un sociālas novirzes. Batņa Fiziskās novirzes no normas iedala tajās, kas saistītas ar veselību, un tie ir medicīniskie rādītāji: slimība, redzes traucējumi, dzirdes traucējumi un balsta un kustības aparāta traucējumi. Batņa norāda, ka psihiskās novirzes ir: mācīšanās traucējumi, garīga atpalcība, valodas traucējumi un emociju un gribas sfēras traucējumi. Savukārt, pedagoģiskās novirzes ir novirzes izglītības iegūšanā ar kurām saprotam izglītības iegūšanu vai neiegūšanu, bet sociālās novirzes ir bērni ar deviantu, asociālu uzvedību. (Batņa, 2007).

Stipro pušu atrašana un balstīšanās uz tām mācību procesā ir būtiska bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem, tas palīdz skolotājam labāk izprast bērnu, pārdomāt vides iekārtojumu un veidot, uzlabot savstarpējās attiecības ar bērnu, kas palīdz nonākt pie problēmas saknes, veicina bērna attīstību un arī iekļauj skolotāja atbildību (Kuiper, Wilson, 2018).

Grūtības ar dažādiem valodas aspektiem ir neatņemama sastāvdaļa bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem. Grūtības ar jebkuru valodas aspektu var radīt grūtības ar mācīšanos (Bidvele, 2016).

Jaukti attīstības traucējumi

Pazīmes	<p>Ja bērna kustības ir neveiklas, un novēro nepietiekamas prasmes ar ģērbšanās iemaņām, proti, pogas un rāvējslēdzēji sagādā problēmas, kā arī, ja ir novērojamas grūtības orientēties pazīstamā telpā un bērnam ir viegli novēršama uzmanība, tad tās ir pazīmes, kas var liecināt par jaukiem attīstības traucējumiem. Bērni ar jaukiem attīstības traucējumiem arī neizprot cēloņu un seku sakarības un bieži konfliktē ar vieaudžiem, bērniem arī ir nabadzīgs un neatbilstošs vecumam vārdu krājums un runu neatšķir no citām skaņām (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013).</p>
Fiziskā attīstība	<p>Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, saka, ka bērni fiziskajā attīstība var atšķirties ļoti maz, bet tomēr var būt līdzsvara traucējumi un saspringusi stāja. Bērns var gribēt pieturēties, līdz ar to arī stāvēšana uz vienas, lēcieni uz kājas sagādā problēmas, lēcienus veic smagnēji vai neprot. Vērojams saspringums, gan ejot taisni, gan pa kāpnēm. Arī ķermeņa stāvoklis sēžot un rakstot ir nepareizs. Grūtības sīku un precīzu kustību izpildē, jo bērniem nav atīstīta arī sīkā motorika, jo novērojamas grūtības arī vēršanā un aiztaisīt saspraudes ir grūti (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013).</p> <p>Vērojamas grūtības rakstīt ar zīmuli, jo to stipri spiež, kā arī burti ir dažāda izmēra, tie gāžas un novērojams spoguļraksts (Norīte – Lapsiņa, 2015).</p>
Kognitīvā attīstība (Iztēle, uzmanība, atmiņa, domāšana)	<p>Kognitīvajā attīstībā piedalās vairāki izziņas, procesi, tādi kā jutekliskie procesi, kas ietver sajūtas un uztveri, vispārinātie procesi (domāšana un runa , iztēle), un apkalpojošie procesi kā uzmanība un atmiņa, kuri katrs pilda savu, funkciju raksta A. Vorobjovs (Vorobjovs, 2000)</p>

	<p>Iztēle ir nabadzīga, novērošanas vienas un tās pašas rotaļas. Arī uztverei ir zems uztveres attīstības līmenis, jo nespēj atšķirt galveno uztvert informāciju kopumā. Ir grūtības un atšķirt galveno no nebūtiskā, uzdevumus veic un uztver daļēji, arī attēlā redzamo uztver daļēji. Bērns pārskatās, pārklusās un viņam grūti uztvert jaunu situāciju, kā arī var arī var būt traucēta redzes uztvere spēja uztvert, sistematizēt, atpazīt, analizēt un atcerēties vizuālo informāciju. Redzes uztveres problēmas kavē bērna mācīšanos, tapēc ir nepieciešams savlaicīgi diagnosticēt un veikt koriģējošo darbību (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013). Kā raksta I. Maļinovska, tad bērniem ir traucēta uzskatāmi tēlainā domāšana un apgrūtināta iekšējā darba plānošana (Maļinovska, 2019). Bērni nespēj darboties pēc instrukcijām un atbild ātri, burtiski ar pirmo, kas ienāk prātā, nedomājot vai atbilde ir pareiza. Traucēta ir domāšana gan emocionālajā, gan gribas jomā. (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013). Bērniem ir nenoturīga uzmanība, ātra nogurdināmība un vērojama nespēja patstāvīgi koncentrēt uzmanību. Bērniem ir grūtības atcerēties instrukcijas un veicamos uzdevumus, dominējošā ir nepatvaļīgā atmiņa, jo vairāk tiek iegaumēts tas, kas izraisa emocijas, bērni iegaumē apmēram 1,5 reizes mazāk kā vienaudži. (Maļinovska, 2019). Baidās no grūtībām un neizdarba darbus līdz galam, kas saistās ar nepietiekamu mācību motivāciju (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013).</p>

1.2. Bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem sociālā un emocionālā attīstība

Sociālā attīstība ir process, kurā bērns veido attiecības ar citiem un bērniem izveidojas priekšstats par sevi, jau zīdaiņa vecumā sākas sociālā attīstība. Zīdāinis, būdams izsalcis, ar raudāšanu uzsāk attiecību veidošanu ar māti (Ancāne, Meistere, Užāns, Vasiļevska et.al., 2011).

Emocionālā attīstība ir process, kurā bērns spēj izprast savas un citu emocijas un rīkoties saskaņā ar tām, kā arī uzņemties atbildību par savu emociju izpausmes veidu. Tieši ar emociju palīdzību bērns sākumā orientējas apkārtējā vidē un tās palīdz bērniem adaptēties viņu pasaulei. Tās tiek apgūtas emocionālās, sociālās un kognitīvās attīstības tās izprast, tās vadīt un izpaust (Bethere, Līdaka, Plostniece et.al., 2013).

Aptuveni piecu gadu vecumā bērns jau spēj novērtēt kā cits jūtas un, ka to ietekmē arī tas, ko jutis vai darījis viņš (Ancāne, Meistere, Užāns, Vasiļevska et.al., 2011).

Bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem ir nepietiekami attīstīta emocionālā un gribas sfēra, kas izpaužas emocionālā labilitātē, nepietiekamā uzvedības regulācijā (Tūbele, 2003).

Kā norāda Maļinovska, tad bērniem ir novērojama arī impulsivitāte un izklaidība, kas norāda uz to, ka bērniem nav mērķtiecības. Ir novērojamas grūtības, kas skar uztveres procesu. Bērniem vecākajā pirmsskolas vecumā ir grūtības regulēt savu uzvedību, jo šīs prasmes nav pietiekami attīstītas (Maļinovska, 2019).

V. Bidvele min, ka emocionālie faktori var būt ļoti reāli un var traucēt mācībām un trauksme var būtiski ietekmēt bērnu garīgo spēju uzņemt jaunu informāciju, koncentrēties un mācīties. Tie var arī ietekmēt bērna pārliecību un pašvērtību (Bidvele, 2016).

Katram bērnam mācīšanās process ir citādāks un diplomdarba autorei ikdienā saskaroties ar bērniem, kuriem ir jaukti attīstības traucējumi var novērot, ka ir bērni, kuriem ir īpaši attīstītas kādas prasmes jeb talants konkrētā mācību jomā, bet paralēli ir arī izteiktas grūtības emocionālā un sociālā jomā. Tāpēc ir ļoti svarīgi ir attīstīt bērnu komunikācijas un sadarbības spējas ar apkārtējo pasauli, mācīt sociāli emocionālās kompetences, kuras "Skola 2030" materiālos nosauc par sociāli emocionālajām prasmēm ietver tādas prasmes kā saprast sevi, pārvaldīt sevi, saprast citus, tās ietver arī attiecību prasmes un atbildīgu lēmumu pieņemšanu

Kad bērns ir satraukts, tad viņam rodas agresīvi un destruktīvi impulsi vai priekšstati, kas izpaužas kā kliegšana vai destruktīva rīcība. Kad bērns kļuvis spējīgs apjaust ka viņš spējīgs savu uzvedību saistīt ar impulsu radīto trauksmi (Vinikots, 2004). Vispirms jāapzina katra

bērna individuālās spējas, sociālā pieredze un sociālā vide, kā arī veiksmīgai saskarsmei nepieciešama bērna pieņemšana (Cibiņa, Tūbele, 2011).

Diplomdarba autore, vērojot komunikācijas iemaņas bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem ievēroja, ka pašu bērnu emocijas būtiski ietekmē savstarpējo attiecību veidošanu ar vienaudžiem. Vislielākās grūtības ar sociāli emocionālajām kompetencēm ir bērniem, kuriem ir autisms, autiskā spektra traucējumi. Viņiem ir svarīga skaidra dienas struktūra un ir būtiski panākt, lai viņi saprot, ko tagad jādara vai jāsaka (Vaclava, Aldenrūda, Ilsteds 2012).

Komunikācija ir jēdziens, kurā iesaistās vismaz divas puses. Bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem verbālās komunikācijas prasmes kā runāt, klausīties, rakstīt un lasīt var nebūt vai tās var būt vāji attīstītas, bet sekmīga komunikācija var notikt izmantojot žestu valodu, ķermeņa valodu piktogrammas, dažādus attēlus ar priekšmetiem, darbībām un informācijas tehnoloģijas (Landrāte, Tūbele, 2011).

Ieva Vaine pauž viedokli, ka sevis apzināšanās un pašregulācija ir sociālās prasmes, kuras saistītas arī ar cilvēka emocionālo inteliģenci (Vaine, 2019). Skaidri noteikumi veicina drošības sajūtu: tie ir gan labas uzvedības paradumi fiziskai drošības sajūtai, bet zināmas vienotas prasības ir tās, kas nodrošina emocionālo drošību un labsajūtu. (Andersone, Plaude, Rutka, Stikute, 2018). Sociālās prasmes tiek trenētas visu dzīvi un tās ir spēja pieņemt un izprast cita cilvēka perspektīvu (Bērziņa, 2021).

Kā raksta Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, tad emocionālā attīstība ir saistīta ar rotaļdarbību, kurā bērni gūst arī pirmās socializācijas prasmes. Ir svarīgi novērot uz zināt kā bērns pārdzīvo dažādas personīgas veiksmes un neveiksmes, vai bērns dusmoties, zaudēs paškontroli, būs spējīgs palīdzēt kādam citam. Ja bērnam ir problemātiska uzvedība, kura var izpausties dažādi tad jāpalīdz attīstīt prasme kontrolēt savas emocijas, izpaust tās tās piemērotā veidā, jo no tā, kā bērns kontrolē uzvedību un izpauž savas emocijas ir atkarīgas bērna sadarbības un komunikācijas prasmes. Emocijas izpaužas spēles laikā un tāpēc ir svarīgs pozitīvs pieaugušā paraugs un prasme skaidrot, rādīt, lai bērns varētu uzvesties adekvāti. Papildus jāapmierina bērna ziņkārība un jāļauj darboties dažādi ar priekšmetiem konstruēt, zīmēt, skriet, lēkāt, bet tajā pašā laikā jāradina pie noteikumiem un kārtības, tradīcijām rituāliem un ierobežojumiem. Sociālā attīstība ir bērna saskarsme ar pieaugušajiem un citiem bērniem kā bērns komunicē ar citiem. Bērns izpauž savas emocijas daloties ar iespaidiem, tāpēc būtiski ir prast komunicēt. Pirmsskolas vecumā notiek bērna vispusīga attīstība, bērns attīstās fiziski, intelektuāli, psiholoģiski, emocionāli un sociāli. Bērns iegūst domāšanas, saskarsmes iemaņas, viņš jau var veidot secinājumus par apkārtnējo pasauli, par to, kas notiek ap viņu. Daloties ar iespaidiem, bērns var paust savas emocijas. Pirmsskolas

vecuma bērniem būtiska ir prasme komunicēt. Bet bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem ir grūtības komunicēt un iesaistīties savā grupā viņiem ir grūti sevi apliecināt un bieži izraisa konfliktus ar citiem bērniem, saviem vienaudžiem, jo ir grūtības ievērot sociālos noteikumus. Sociālie rīcības motīvi bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem nav pietiekami attīstīti, tāpēc jāattīstīta prasme kontaktēties un draudzēties, kā arī uzņemties atbildību un piemēroties (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013).

2. KOMUNIKĀCIJAS JĒDZIENA BŪTĪBA UN RAKSTUROJUMS

2.1. Komunikācija savstarpējās saziņas procesā

Mūsdienās komunikācija ir plašs jēdziens un tās būtība zinātnē patreiz tiek akadēmiski pārskatīta dēļ tās paatrinājuma izraisītājiem kā digitālā komunikācija. Pašas komunikācijas būtība ir informācijas nodošana, saņemšana un pārvietošana gan konstruktīvā, gan emocionālā formā jeb “informācijas apmaiņa” (Landrāte, Tūbele, 2011).

Logopēdijas terminu vārdnīcā komunikācija definēta kā spēja sarunāties, dalīties domās, sazināties un raksturota kā saskarsmes sastāvdaļa un to veido vairāki elementi : informācijas sūtītājs, informācijas saņēmējs, kontakts- informācijas nodošanas veids (neverbāli, verbāli, mutiski vai rakstiski) un konteksts (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012).

Cilvēki ar sarunām ne tikai apmierina savas sociāli emocionālās vajadzības, bet tā arī ir iespēja atvērt durvis uz jaunu pieredzi, kura var būt patīkama, aizraujoša un iepriecinoša (Notbona, 2005). Arī E.Landrāte un Tūbele apkopojot vairāku autoru domas saka, ka saskarsme norisinās nepārtraukti, tai ir dažādas formas un tā ir cilvēku pamatvajadzība (Landrāte, Tūbele, 2011). M Dūka, R. Orska, T. Uzole un V Zelerte papildina, ka saskarsme ir ne tikai neatņemama ikdienas sastāvdaļa, bet šo prasmi apgūst komunikācijas procesā, kā arī saskarsmei ir redzamā puse un ar neredzamā puse, kurās notiek sekojoši procesi: savstarpējā uztvere, komunikācija un mijiedarbība. Šie procesi nekad atsevišķi viens no otra nepastāv uzsver autores (Dūka, Orska, Uzole, Zelerte, 2009). Komunikācija faktiski ir viss un tā aplūko gan procesus, gan jēdzienus, kurus esam jau redzējuši un izpētījuši, kā arī aplūko arī neizpētītus procesus (Veinberga,2019). Šajā procesā veidojas attiecības, kurās iesaistītās puses savstarpēji mijiedarbojas (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014). Tā ietver valodas arī zīmju valodu un teksta attēlošanu, Braila rakstu, taktīlo saziņu, lielformāta burtus, dažādus pieejamus multivides līdzekļus, audio ierakstus, vieglo valodu kā arī papildinošus un augmenatātīvās un alternatīvās komunikācijas līdzekļus (UNESCO, 2015).

Viss bērna attīstības process nav iedomājams bez saskarsmes un tās sastāvdaļas- komunikācijas. Tas attiecināms vispirms uz ģimeni, vidi un vēlāk uz visu sabiedrību. Saskarsme un sadarbība ir pamats bērna runas apguves procesā, kurā runa attīstās kopā ar saskarsmes prasmi, fizisko attīstību, emociju un visu maņu attīstību, jo “bērns nevar izteikt to, ko viņš nav izjutis, nav izlaidis caur sevi” (Irbe, Lindenberga, 2015).

Apkopojot vairāku autoru rakstīto diplomdarba autore secina, ka viss komunikācijas ceļš sākas ar ģimeni, vispirms ar mātes mīlestību un attiecīgi ar ģimenes iesaisti un vēlāk jau ar citu personu iesaisti.

Jau no piedzimšanas brīža mazulis kavējas patīkamās sajūtās, uztver mātes siltumu, klausās mātes balsī, kura ir maiga un bērnam nomierinoša, viņš redz mātes smaids, kurā atspoguļojas mīlestība un tā “veidojas pirmais mātes un bērna dialogs” (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014), kas veido bērna un mātes emocionālo saikni. Savukārt, kad vecāks un bērns jauki uzsmaida viens otram, bērna smadzenēs sāk attīstīties tādi neironu savienojumi, kas ir saistīti gan ar spēju mācīties gan veselīgu sociālo saišu veidošanu, un vēlāk “bērns iemācās sazināties ar citiem cilvēkiem, izmantojot atbilstošus vārdus” (Pērvisa, Kross, Sanšaina, 2018).

A. Beresņeva min, ka gan pieaugušajiem, gan bērniem ir dažādi saskarsmes loki, kuri savstarpēji cits citu papildina. Tie ir ģimene, skolotāji un draugi. Ikviens no mums “ilgojas pēc pilnvērtīgas sabiedrības, kas tāpat kā ēdiens un miegs ir pavisam dabiska vēlme” (Beresņeva, 2017).

Bērnā augot, pieaug nepieciešamība pēc ilgstošām attiecībām ar vairākām saskarsmes personām. Pateicoties tam tiek iegūta drošība, atzinība un tiek veicināta apkārtējās vides izpēte. Svarīga loma ir drošai piesaistei, jo bērni ar drošu piesaisti ir atvērtāki, ar augstāku pašvērtējumu un mazāku agresivitāti, kā arī spējīgi risināt problēmas (Bethere, Līdaka, Plostniece u.c. 2013).

Angļu psihoanalītiķis Džons Boulbijs atklāja, cik svarīgas ir mātes un bērna attiecības attiecības agrajā bērnībā un izstrādājis drošas piesaistes teoriju, kas vēlāk ļauj veidot veselīgas, emocionālas un empātiskas attiecības ar citiem cilvēkiem. Viņš raksta, ka komunikācijā nozīme ir gan sajūtām, gan emocijām un norāda, ka komunikācijā ar cilvēkiem mēs ņemam vērā viņu sejas izteiksmi, balss toni, fizioloģiskās izmaiņas, kustības un arī vērojam situācijas, kurās komunikācija notiek (Bowlby, 1982).

Bet zviedru autors H. Fekseuss norāda, ka nevienmēr izdodas veiksmīga komunikācija sako, ka mūsdienās ne visi cilvēki ir prasmīgi komunicēt un neefektīvi komunicējot rodas pārpratumi, plaša un cilvēks jūtas nesaprasts. Viņš norāda, lai komunikācija būtu jēgpilna ir ne tikai jāmeģina ieklausīties un saprast vienam otru, jāspēj uztvert, bet arī jāpauž savas domas un jūtas. Un, tāpat kā citi autori arī H. Fekseuss apgalvo, ka šīs prasmes jau no mazotnes sāk mācīties ģimenē no vecākiem un vecvecākiem. Grāmatas autors ir apkojis psihologa Mela Silbermena neverbālo signālu komunikācijas elementus un apgalvo, ka veiksmīgā komunikācijā sarunu dalībnieku neverbālajiem signāliem vajadzētu atbilst verbāli

paustajai informācija kā rezultātā klausītājs saņem pareizu vēstījumu, jo tad runātāja ķermeņa valoda, acu kontakts, sejas izteiksme un balss tonis atbilst teikajam un cilvēks tiek saprasts (Fekseuss, 2019).

Ja saskarsmē runu aizvieto ar citiem saziņas līdzekļiem, tad to sauc par alternatīvo (ja nerunā) un augumentatīvo (lai palīdzētu izteikties) komunikāciju (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012). Tās ir metodes, kas aizvieto runu, ja tā ir īslaicīgi vai patstāvīgi traucēta un tie var būt: Bliss simboli, piktogrammas, PECS, WIDGIT simboli, komunikācijas tāfeles, žestu valodas sistēmas vai Makaton komunikācijas valoda, kuru plaši izmanto Lielbritānijā.

Diplomdarba autore ir novērojusi, ka pedagoģijā ir gan komunikācija ar bērnu, gan ar piegušajiem, proti, gan ar vecākiem, gan ar kolēģiem savā starpā kā arī piekriņ psiholoģijas doktores I. Stokenbergas teiktajam, ka “caur humoru mēs varam samazināt spriedzi” (Stokenberga, 2021).

Komunikācijas prasmes var apgūt caur rotaļu vai nodarbību, kurā tiek veidota attieksme, tiek apgūtas visas emocijas, jo emocijas ietekmē to, kā mēs mācāmies. B. Martinsone norāda, ka pētījumu dati atklāj, ka mācot sociāli emocionālās prasmes pieaug piesaiste un piederība izglītības iestādei, uzlabojas sadarbības un komunikācijas prasmes un mācību process tiek apgūts veiksmīgāk, uzlabojas rezultāti. Nozīmīgi šķiet, ka tiek minēts arī fakts, ka mācot šīs prasmes uzlabojas arī pašu skolotāju sociāli emocionālās kompetences (Martinsone, 2020).

Pedagoģiskā procesa neatņemama sastāvdaļa ir komunikācija ar vecākiem, kurā pedagogs informē vecākus par bērna sasniegumiem, emocionālajām vajadzībām, izvērtē sasniegtos rezultātus, sniedz informāciju savas kompetences ietvaros un veido pozitīvu uz savstarpējo cieņu balstītu sadarbību, kurā bērns jūtas droši un labi. Kontakts ar vecākiem tiek veidots, lai informētu par pasākumiem un aktivitātēm, lai kopā priecātos par bērna sasniegumiem un pozitīvo pieredzi, kā arī lai dalītos ar bažām par bērnu un kopīgi meklētu iespējas kā palīdzēt bērnam.

Pozitīvas komunikācijas nepieciešamība ir kā neatņemama ikdienas sastāvdaļa izglītības iestādē, kas ietver gan neverbālo pozitīvo attieksmi, gan verbāli izteiktos pozitīvos vārdus, proti, paust personisko attieksmi bez pārspīlējumiem, ja tās mērķis ir pateikt atzinību, iedrošinājumu vai uzslavu (Pļavniece, Šuškovnika, 2002).

G. Svence raksta par nevardabīgās komunikācijas programmu un saka, ka sociāli emocionālo prasmju (SEM) mācīšanās programma māca sociāli emocionālās prasmes, bet nevardabīgās komunikācijas programma jeb cieņpilnā komunikācija māca nenosodīt un nevērtēt, kā arī prasmi nosaukt emocijas, veido prasmi nosaukt vajadzības un izteikt lūgumu.

To visu apgūst caur sarunām, spēlēm, vingrinājumiem, prasmju lietošana ikdienā caur dažādām radošajām aktivitātēm (Svence, 2020).

2.2. Humānistiskā pieeja teorētiskajā literatūrā

Humanistiskā kustība no latīņu valodas vārda "*humanitas*" nozīmē cilvēcība, tās izcelsme meklējama gan Grieķijā, gan Romā, gan Ķīnā, bet vairāk tā "kļūst pazīstama sakarā ar Maslova un Rodžera darbiem" 20. gs. 50. gados ASV (Birziņa, 2007). Kustība sevī ietver: vērtības, pašaktualizāciju, radošumu, mīlestību, brīvību, atbildību, autonomiju, psihisko veselību, ētiku un savstarpējās attiecības (Mārtinsone, Miltuze, Voita, Čukurs, Mihailova, Damberga, Biseniece, Hofmane, 2015).

Humānisma raksturojumu no filosofiskā, psiholoģiskā un pedagoģiskā aspekta savā promocijas darbā ir apkopojusi R. Birziņa, kura uzsver ka humānistiskajai izglītībai ir tieša saistība ar gan ar personības kā indivīda attīstību, gan visas sabiedrības attīstību. Par humānismu var domāt kā par pieeju, kas ir ietekmējis uzskatus par izglītību un šīs teorijas mērķis ir attīstīt cilvēka spēju būt atvērtam pret pārmaiņām, turpināt mācīties un pilnveidoties, kas veicina spēju uzņemties atbildību par savām izvēlēm un ir pašmotivēts lai sasniegtu rezultātu. Skolotājs mācību procesā ir kā ierosinātājs, kurš tikai rada un veicina mācīšanās noskaņu. « Humānistiskais skolotājs » ir tāds skolotājs, kurš ir kā paraugs, kurš uzņemas atbildību, kurš māc rūpēties, kurš prot atbalstīt, kurš respektē skolnieka izvēles, kurš māc vienoties, kurš sadarbojas. Humānistiskā pieeja pievērš uzmanību personībai, unikalitātei cilvēka brīvībai un cilvēka cieņai (Birzina, 2007). Līdzīgi norāda arī D. Nīmante, ka humānisma teorijās "centrā vienmēr būs bērns kā personība, kas pats spēj secināt un pats attīstīties pašdisciplinētas personības virzienā" (Nīmante, 2007). Šī pieeja ir cieši saistīta arī ar ētiku un cilvēka personīgo attieksmi pret citu cilvēku kā uzmanības vērtu un līdzvērtīgu, kā arī ar skolotāja ētikas kodeksa principiem tādiem kā profesionalitāte, koleģialitāte, brīvība, atbildība, taisnīgums, patiesums, cieņa, pašcieņa, smalkjūtība. Ja cilvēkam ir pozitīva attieksme pret sevi, tad cilvēks var pašrealizēties un īstenot savus dzīves mērķus (Reņģe, Rupenheite, 2006)

Marija Montessori raksta, ka uz pozitīvu emociju pamata rodas spēcīga motivācija apgūt jaunu un bērns var koncentrēties uz tik uzdevumu aizmirsot apkārtējo pasauli. Tās ir tādas emocijas, kā aizrautība prieks, dziļa interese un sajūsma, kurš rodas bērnam, apgūstot kaut ko jaunu (Sikorska, 2010). Un, kā norāda G. Tomele, tad Marijas Montessori radītais audzināšanas

un izglītības modelis, joprojām ir aktuāls un tas atbilst bērna individuālajām vajadzībām un interesēm, ievērojot veseluma un bērncentrētu pieeju (Tomele, 2022).

Humānistiskās idejas pamatlicēja K. Rodžera brīvības modelis sastāv no tā, ka skolas, klases un arī paša skolotāja galvenais mērķis ir ļaut attīstīties bērnam kā personībai. Viņš norāda, ka skolotājs ir tas, kurš ar savu attieksmi pieņem bērnu patiesi tādu, kāds viņš ir, un, uzskatot bērnu par vērtību rada vislabākos apstākļus bērna attīstībai, proti, tā ir cieņa, uzticēšanās un bērna pilnīga pieņemšana (Nīmante, 2007). Katram cilvēkam ir iekšējie resursi sevis izzināšanai un šos resursus var apgūt, ja nodrošina atbilstošu psiholoģisku klimatu, ko dēvē “uz personu centrēto pieeju” (Briede, 2020).

K. Rodžers raksta : “Tāpēc es cenšos radīt klasē tādu atmosfēru, kurā var paust jūtas, kur cilvēki var atšķirties savā starpā un atšķirties no skolotāja. Esmu atklājis, ka patiesi pieņemt otru cilvēku un viņa jūtas nekādā ziņā nav viegli, tāpat kā saprast. Vai es tiešām varu ļaut citam cilvēkam justies naidīgi pret mani? Vai es varu pieņemt viņa dusmas kā patiesu un likumīgu viņa paša daļu? Vai es varu pieņemt viņu, ja viņš uz dzīvi un tās problēmām raugās pavisam savādāk nekā manējā? Vai es varu pieņemt viņu, ja viņš ļoti pozitīvi jūtas pret mani, apbrīno mani un vēlas veidot paraugu pēc manis? Tas viss ir saistīts ar pieņemšanu, un tas nenāk viegli ” (Rogers, 1961).

Diplomdarba autore piekrīt D. Nīmantes viedoklim, ka skolotājam klasē atbalstošā loma un skolotājs ir klases atmosfēras radītājs, kurā bērns tiek pieņemts bez jebkādiem nosacījumiem. Skolotājam jābūt zinošam, gudram, cilvēcīgam un patiesam, kurš gan atbalsta, gan uzslavē un pieņem bērnu kā personību. Šāda pozitīva atmosfēra ļauj bērnam justies vislabāk, veicinot bērna attīstību un spēju mācīties. Skolotājam ir svarīgi ir organizēt klases vidi, kurā, bērnam, pamatojoties uz daudzveidīgo pieredzi, veidojas pašdisciplīna un bērns iemācās kontrolēt savas emocijas un uzvedību (Nīmante, 2007).

Un, kā norāda D. Vinikots tad “vislielākā nozīme pieaugušo attieksmei pret bērnu, tā bērnu iespaido vēl pirms tam, kad tiek patiekti vārdi (Vinikots, 2004).

Rodžers raksta par beznosacījuma pieņemšanu, bet par beznosacījuma mācīšanu runā Kohs: “Beznosacījumu pieņemšana ir tas, kas bērniem ir vajadzīgs, lai viņi uzplauktu. Un šāda pieņemšana ir svarīga ne tikai mājās, bet svarīgs ir arī tas, kas notiek skolā”. Viņš uzskata, ka beznosacījumu mācīšana rada apstākļus, lai bērni varētu gūt panākumus. Tie, kas zina, ka tiek novērtēti neatkarīgi no viņu sasniegumiem, bieži vien panāk daudz, jo tā ir pieredze būt pieņemtam bez nosacījumiem, tā ir pārliecība par sevi, ka ir droša vide, lai izmēģinātu jaunas lietas. Beznosacījumu mācīšanas būtība ir: “Ja mēs vēlamies, lai mums uzticētos, tad mums ir jāparāda sava pieķeršanās, nepieprasot, lai bērni uzvedas noteiktā veidā” . Runājot par

bērniem, kuri “uzvedas nepareizi” bieži tiek dzirdēta frāze, ka “bērns pārbauda robežas”. A. Kohns raksta, ka iespējams, šādi bērni pārbauda kaut ko pavisam citu, proti, mūsu beznosacījumu rūpes par viņiem. Iespējams, viņi rīkojas mums neērtā un nepieņemamā veidā, lai redzētu, vai mēs pārtrauksim viņus pieņemt”. Viņš norāda, ka skolotāja personīgā attieksme pret bērnu ir tā, kas veido klases vidi, proti, neviens bērns nav kā apgrūtinājums, bet tā ir jauzlūko, kā paša skolotāja “iespēja pilnveidoties” (Kohn, 2005).

Vecāku mīlestība īpaši mātes mīlestība ir kā svarīgs priekšnoteikums bērna psihiskajai attīstībai tās mazināšanās kā neizprašana zīdaiņa vajadzība, bērna slimības, tieksmi pēc varas, spītību, dusmu izvirzumus vai nemieru var veicināt dažādas uzvedības novirzes (Špalleka, 1998). Angļu psihoanalītiķis Džons Boulbijs atklāja, cik svarīgas ir mātes un bērna attiecības agrajā bērnībā kā arī vēlākos gados norāda, ka komunikācijā nozīme ir gan sajūtām, gan emocijām un “ikdienā mēs uzskatām par pašsaprotamu, ka zināmā mērā mēs varam pateikt, kā jūtas mūsu tuvākie cilvēki, tāpēc ka šajā komunikācijā mēs ņemam vērā viņu sejas izteiksmi, balss toni, fizioloģiskās izmaiņas, kustības un arī vērojam situācijas, kurās komunikācija notiek. (Bowlby, 1982). Pat to psiholoģijā raksta arī E. Fromms Viņš apraksta bērna sajūtas no bērna skatpunkta: “Man nekas nav jādara, lai mani mīlētu. Mātes mīlestība pastāv bez nosacījumiem. Viss, kas man jādara man jābūt—jābūt viņas bērnam, savukārt paša bērna mīlestība darbojas pēc principa: "Es mīlu tāpēc, ka mani mīl" (Fromms, 2013). Arī A.Utināns skaidro, ka zinātnē ir pārlicinoši argumenti par mātes nozīmi bērna dzīvē un personības attīstībā. Mātes mīlestība ir īpašs mīlas tips un tajā ir “ fizioloģiska instinkta elementi”. Mātes loma, pirmkārt, nozīmē maigumu un siltus apskāvienus un tikai pēc tam bērna barošanu (Utināns, 2005). R. Kempbels nosauc, ka acu skatiens, fizisks kontakts(roku kontakts), nedalīta uzmanība un diciplīna ir četri veidi kā apliecināt mīlestību bērnam, jo “bērns ir kā spogulis, ja pie viņa nāk ar mīlestību, tad viņš to atstaro, ja to nejūt, tad nav ko atsarot”(Landrāte, Tūbele, 2011).

G. Svence norāda, ka „pozitīvā izglītība” ir attīstījusies no pozitīvās psiholoģijas, kura fokusējas uz labizjūtu, laimes izjūtas pētījumiem un tā ir mērķtiecīga prieka izjūtas trenēšana, kā arī stipro pušu atrašana un “ apzināta pozitīvas komunikācijas – laipnības un pateicības – trenēšana” , kas nozīmīgi liekas diplomdarba autorei saistībā ar diplomdarba darba tēmu. Pozitīvās izglītības mērķis ir apvienot pozitīvo psiholoģiju ar labākās prakses mācīšanu skolā, kurā skolēniem paralēli mācībām tiek attīstīta labizjūta.

Šīs izglītības pamatpieeja ir „stiprās puses rakstura attīstībā + akadēmiskās zināšanas”, bet katrā valstī tās ir dažādas darba metodes par kuriem liecina dažādi pētījumi norāda G. Svence.

Strukturētais modelis sevī. Ietver ,ka mācīšana apvienojumā ar stiprajām pusēm tiek virzīta uz šādām jomām:

1. Pozitīvas emocijas
2. Pozitīva iesaiste;
3. Pozitīvs sasniegums;
4. Pozitīvs mērķis;
5. Pozitīvas attiecības ;
6. Pozitīva veselība (Svence,2020).

3. BĒRNU AR JAUKTIEM ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM IZPĒTE

3.1. Pētījumā izmantoto metožu un bērnu raksturojums

Diplomdarba autore novēroja bērnus X pirmsskolas izglītības iestādē, X grupā, kuri apgūst programmu 010156 11, bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem.

1. Teorētiskās literatūras analīze un dokumentu analīze .

2. Pedagoģiskā novērošana - ir izziņas process, kurā uzzina, secina, uzmana, to lieto, lai iegūtu informāciju un pārbaudītu hipotēzi (Lūciņa, 2002). Novērošana ir process un šajā procesā tiek pievērsta uzmanība visām attīstības jomām, jo svarīgs ir gan process, gan tā rezultāts, proti, uz novērojumu pamata, skolotājs spēj iegūt informāciju par bērna fizisko, intelektuālo, sociālo un emocionālo attīstību (Krinkele, 2022).

Sākotnējais novērošana tika realizēts viena mēneša periodā (8 reizes) un diplomdarba autore pievērsa uzmanību:

- emocionālajam stāvoklim - kā bērni jūtas? Bērnu novērojot un jautājot un datus ierakstot veidlapā.
- uzvedībai - kāda ir uzvedība dažādās nodarbībās novērojot un ierakstot datus veidlapā.
- mācību procesam – esošajām bērna zināšanām par emocijām, novērojot un datus ierakstot veidlapā.
- attieksmei pret bērniem - kā kontaktējas un veido attiecības ar saviem grupas biedriem un datus ierakstot veidlapā.
- attieksmei pret pieaugušajiem- kā kontaktējas ar skolotāju, novērojot un ierakstot datus veidlapā.
- darbībai - kā bērns iesaistās mācību procesā un veic uzdevumus, novērojot.

Diplomdarba autores pētījumā piedalījās 3 bērni (5-6.g.v.). Pētījumā iekļautie bērni apmeklēja pirmsskolas izglītības iestādi “ X” otro mācību gadu no 2021. gada 1. septembra.

Pētījumā iesaistītie bērni un to vecumi

Bērna vārds	Vecums
Zēns A.	5 gadi 10 mēneši
Zēns D.	6 gadi 4 mēneši
Zēns E.	6 gadi 1 mēnesis

Teorētiskās literatūras analīze un dokumentu analīze

Raksturojot bērnus diplomdarba autore balstījās uz teorētiskās literatūras gūtajām atziņām, uz saviem pedagoģiskajiem novērojumiem (pierakstiem, novērojot bērnus ikdienā), uz dokumentu analīzi (novērošanas veidlapām) gan ko veicis pirmsskolas izglītības skolotājs, gan arī ko diplomdarba autore ir izstrādājusi sava darba pienākumos. Raksturojot bērnus diplomdarba autore izvēlējās dažādas metodes aprakstoši un vērtējoši, lai aapskatītu iegūtu plašāku skatījumu.

Dokumentu analīze

- Individuālais izglītības programmas apguves plāns;
- Novērošanas veidlapas: “Paškontrolē un sadarbība” un “Sociālā uzvedība”, “Emociju atpazīšana” (5., 6., 7. pielikums);
- Novērtēšanas veidlapa “Labsajūta” (4. pielikums);
- Prasmju izvērtēšanas anketa (1.pielikums). Pētījumā netiek aprakstīts, bet tiek izlasīts.
- Uzvedības novērojumu protokols (2. un 3. pielikums). Pētījumā tiek iekļauts vienam bērnam.

Individuālais izglītības programmas apguves plāns

“ X” Pirmsskolas izglītības iestādē visiem pētījumā iesaistītajiem bērniem ir izstrādāts individuālais izglītības programmas apguves plāns programma (01015611), plāns izstrādāts un papildināts 2022./2023.m.g.

Diplomdarba autore pievērta uzmanību sekojošiem **kritērijiem**:

- Bērna stiprajām pusēm, uz kurām balstīties mācību procesā;

- Bērna vājjām pusēm jeb grūtībām, kuras jāpilnveido;
- Nepieciešamajiem pielāgojumiem mācību procesā;
- Sniegtiem norādījumiem un uzdevumiem skolotājam.

3.2.tabula

Bērnu raksturojums

	Stiprās puses	Vājās puses	Pielāgojumi
<p>Zēns A.</p> <p>Zēns dzīvo kopā ar māti, ir pieaudzis brālis. Mainījis dzīves vietas. Daudz slimo, ilgstoši neapmeklē pirmsskolas iestādi. Gandrīz neko neēd. Ēd mājās. Izteikti emocionāls.</p>	<p>Zēns sadarbojas ar pieaugušo un vēlas mācīties. Zēns ir ieinteresēts grāmatās, īpaši par ģeogrāfiju. Aizraujas ar Lego.</p>	<p>Apgrūnāta sociālā mijiedarbība ar bērniem, vēlas uzturēties skolotājas tuvumā. Runāt tikai ar pieaugušo. Novērojams paaugstināts emocionāls jutīgums, ja kaut kas nesanāk, tad stipri raud. Novērojams lēns darba temps gan pašapkalpošanās iemaņās, gan mācību procesā. Visu dara ilgi. Aizsapņojas. Grūtības izteikt emocijas. Neizvēlas draudzēties ar citiem, vēro no malas.</p>	<p>Klusāka vide. Individuāla darba vieta. Individuāla un atbalstoša, mierīga pieeja. Dot norādījumus pa vienam (ne vairāk par vienu lietu vienlaicīgi). Uzslavas, iedrošinājumi un apbalvojumi (piemēram, uzlīmes ar dzīvniekiem)</p>
<p>Zēns D.</p> <p>Zēns nāk no daudz bērnu ģimenes (6 bērni). Vidējais. Dzimis stipri pirms laika. Papildus esošajiem JAT.</p>	<p>Pieņem pieaugušā palīdzību. Novērojamas labas sadzīves iemaņas. Labas rotaļāšanās prasmes.</p>	<p>Pazemināta izzinošā darbība. Grūtības valodas mācību jomā saistībā ar primāriem traucējumiem (redze, dzirde, uztvere). Nepietiekama uzmanības noturība. Grūtības pabeigt uzdevumu līdz galam. Vāja motivācija,</p>	<p>Individuāla pieeja. Klusa vide. Nodarbībā izvēlēties atbilstošu sēdvietu. Vizuālais darba plāns (1., 2., 3.). Runāt īsi un skaidri, vienkāršoti. Atkārtot pēc nepieciešamības. Pirms rakstīšanas</p>

Bērnam ir dzirdes un redzes traucējumi. Lieto atbilstošus palīgīdzekļus.		griba. Grūtības atpazīt emocijas.	sagatavot roku un pirkstu muskuļus, vingrinot tos. Bieži pārtraukumi. Paredzēt papildus darba laiku. Nesteidzināt. Nepieciešamas uzslavas, apbalvojumi, skolotāja miers, smaids un pozitivitāte.
Zēns E. Zēns pirms tam dzīvojis citā valstī. Audzina radnieki. Paaugstināta ēstgriba. Paaugstināts kustīgums, hiperaktivitāte, nemiers. Enurēze. Lieto medikamentus.	Labas komunikācijas spējas, laba atmiņa, spēj sadarboties, patīk mūzika, patīk audio pasakas, patīk sports, interesē grāmatas. Patīk uzņemties līdera lomu. Ātrs un izveicīgs. Ir savs draugu loks.	Grūtības pabeigt uzdevumu līdz galam, nevēlas piepūli. Uzvedības problēmas, pašregulācijas grūtības. Nespēj izprast regulēt un kontrolēt savas emocijas, savas darbības. Konfliktē gan ar bērniem, gan ar pieaugušo.	Dot īsus skaidrus norādījumus. Vizuālais, audiālais atbalsts problēmsituācijās. Pusdienlaiks-individuāls darbs, atpūta ārpus guļamistabas telpas (piem., spec pedag. telpā), “grāmatas” laiks, individuālo sarunu laiks Apbalvojumi, uzslavas, iedrošinājumi, mierīgs, nosvērts balss tonis.

Norādījumi un uzdevumi skolotājam:

- Izveidot vizuālos atbalsta materiālus grupā.
- Veidot mācību vidi ar uzskates līdzekļiem, plakāti, atbilstošām spēlēm.
- Ievērot dienas režīmu, bet būt elastīgam, paredzēt papildus laiku, papildus sarunas. Kontrolēt savu balss toni, emocijas. Atrast atbalsta personu iestādē.
- Pārrunāt kopējos noteikumus pirmsskolas izglītības iestādē. Veidot savus noteikumus

grupā. Veidot individuāli pielāgotus noteikumus problēmsituācijās.

- Veidot dažādus vizuāli pievilcīgus materiālus ar elpošanas vingrinājumiem.
- Izmantot IT tehnoloģijas, multisenso pieeju (gaismas galds, smilšu kastes u.c.)
- Veidot dinamisko paužu aktivitātes, rosināt izkustēties, vadīt tās.
- Emociju stāsti, pasakas, dalīties pieredzē, veidot kopā stāstus, izmantojot attēlus, (rotaļlietas) iesaistot dažādas emocijas. Tos mācīt lomu spēlēs, sadzīves situācijās, grāmatās atpazīt un nosaukt pamatemocijas; Mācīt mācīt: atvainoties, uzslavēt, mācīt izteikt uzslavas, komplimentus, iepriecināt, just līdzī, pažēlot.
- Mācīties atpazīt un nosaukt emocijas, ko jūt, redz, dzird (lomu rotaļas, izmantojot vilciena attēlus, rotaļlietas, grāmatas)
- Izmantot uzvedība.lv materiālus (spēles) kā arī citas spēles, mācīt rotaļāties kopā.
- Apbalvot pozitīvu uzvedību, uzslavēt, informēt ģimeni par pozitīvu uzvedību.
- Rakstīt uzvedības novērošanas dienasgrāmatu

Novērošanas viedlapa “Paškontrolē un sadarbība”

Diplomdarba autore novēroja bērnus un veica aprakstošus pierakstus “X” pirmsskolas iestādes izstrādātajā veidlapā aprakstoši atzīmējot kā bērni ievēro **noteikumus**, kā pauž savas **emocijas** un kā **rotaļājas**, lai iegūtu vairāk informācijas un izpratni par bērna sajūtām un darbībām.

Kritēriji “Noteikumi”

- Vai bērns ievēro lielāko daļu uzvedības noteikumus?
- Vai bērns izprot dienas kārtību?
- Vai bērns māk izskaidrot uzvedības noteikumus grupā?
- Vai bērns bez strīdiem pāriet no vienas aktivitātes uz nākamo?

3.3.tabula

Paškontrolē un sadarbība

Bērna vārds	Noteikumi
Zēns A.	Ievēro lielāko daļu uzvedības noteikumu , cenšas būt pieklājīgs. Dienas laikā vairākārt atdarina žestus it kā smēķētu cigaretes. Sēž slīpi sakrustojis kājas un it kā smēķē, kad pamana, ka skolotāja ierauga sakautrējas, pēcpusdienā atkal sēž un smēķē, ierauga, ka to pamana mazāks bērns, tad

	<p>turpina smēķēt un smaidīt. Pienāk klāt Zēns E (vienaudzis) un skaļi smejas, rāda ar pirkstu, Zēns A sāk raudāt.</p> <p>Izprot dienas kārtību, bet rīta pusē sāk jau apvaicāties, kad būs pakaļ mamma. Ēdamzālē sāk skaļi raudāt un teikt:“ Gribo mammu, gribo mammu tagad!” Bērns tiek mierināts no skolotājas puses mierīgā balsī. Vērojami pieskārieni un uzmundrinājumi. Tiek pateikts, ka mamma būs pēc gulēšanas. Pamodīsies un mamma jau drīz būs klāt, varēsi viņai pastāstīt, cik Tev jauki gāja ārā un kā palīdzēji sakārtot smilšu kastes mantas. Tu bijī malacis!</p> <p>Māk izskaidrot uzvedības noteikumus grupā balstoties uz vizuālu atbalstu. Patīk attēli grupā. Patīk uzvedība.lv plakāts par “ Balss skaļums” un “ Nomierināšanās stratēģijām” . Ļoti satraucas, kad runā rīta aplī. Vairāk stāsta par savu pieredzi citā laikā.</p> <p>Bez strīdiem pāriet no vienas aktivitātes uz nākamo, bet ir lēns un mudināms, stāv klāt pieaugušajam un jautā, ko tu dari?</p>
Zēns D.	<p>Ievēro lielāko daļu uzvedības noteikumu iekštelpās, bet ārā paliek ļoti skaļš. Nedzird, kad sauc vārdā. Nemana. Jāpieiet tuvāk.</p> <p>Izprot dienas kārtību, zina, ka tētis būs pakaļ uzreiz pēc pusdienām. Skatās pa logu un meklē tēta mašīnu. Kad ierauga, spiedz ļoti skaļi, lēkā. Grūtības sākas, kad jāgērbj apgērbis. Nevar saprast, ko vilkt. Ir daudz drēbju. Netiek pats galā.Palīdz auklīte.</p> <p>Māk izskaidrot tikai dažus uzvedības noteikumus grupā ar vienu vārdu.</p> <p>Bez strīdiem pāriet no vienas aktivitātes uz nākamo, klausu skolotāju.</p>
Zēns E.	<p>Lielāko daļu uzvedības noteikumu neievēro. Ievēro tikai tos, kas saistīti ar ēšanu. Nepārtraukti ir spītēšanās, nedarīšu, negribu, rāda mēli , skrien pa grupu un dzenā citus bērnus. Histēriski smejas. Brīžiem saņemas. Patīk, ja uzslavē. Skolotāja pieturas pie “mums ir noteikumi, mēs ejam visi.. arī tu, vai tu vēlies man dot roku, vai iesi kopā ar draugu” dodoties uz sporta nodarbību.</p> <p>Izprot dienas kārtību, bet to nevēlas ievērot saka : “Kāpēc man tagad tas jādara, es gribo ēst, es tagad spēlēšos. Zini, ko mans mazais brālis vakar izdarīja?” Stāsta notikumu, kā ome sadusmojusies.</p>

	<p>Māk izskaidrot uzvedības noteikumus grupā, papildina tos ar saviem stāstiem arī izdomājumiem.</p> <p>Bez strīdiem pāriet no vienas aktivitātes uz nākamo neizdodas, meklē kādu, kuru pagrūzt. Iet garām un ar plecu pagrūž Zēnu A, Zēns A raud. Smejas un saka “čīkstulis”. Skolotāja liek atvainoties, vēršas pie attēla par “ nedarīt otram pāri”. Atvainojas tā it kā nekas nebūtu noticis. Skolotāja izrunā ar zēnu kā jūtas Zēns A- viņam sāp, viņš raud, viņš jūtas aizvainots.</p>
--	--

Kritēriji “Emocijas”

- Vai bērns pauž emocijas pienācīgā veidā?
- Vai bērns māk pāriet no viena emocionālā stāvokļa uz citu (dusmojas un nomierinās)?
- Vai bērns pauž dusmas vai citas izjūtas ar vārdiem?
- Vai bērns var pārveidot savu uzvedību izmantojot atbalstu?
- Vai bērns pazīst un prot nosaukt dažādas emocijas?
- Vai bērns spēj izskaidrot savu emociju cēloņus?

3.4.tabula

Emocijas

Bērna vārds	Emocijas
Zēns A.	<p>Mācas pauzt emocijas pienācīgā veidā, tās atdarinot no pieaugušajiem. Zēns aizsapņojas. Grūtības izteikt emocijas, raud.</p> <p>Pāriet no viena emocionālā stāvokļa uz citu (raud un nomierinās), bet nepieciešams pieaugušā mierinājums, pieskārieni.</p> <p>Dusmas vai citas izjūtas neizsaka ar vārdiem, bet uzreiz raud.</p> <p>Pārveido savu uzvedību izmantojot atbalstu. Vēro, ko pieaugušais dara, nāk pa tuvu, gāžas virsū.</p> <p>Pazīst un prot nosaukt dažādas emocijas. Pajautājot atpazīst pamatemocijas.</p> <p>Izskaidro savu emociju cēloņus. Raudot atkārto gibu mammu, vai es negribu ēst. Praktiski neēd, tikai maizi.</p>
Zēns D.	Zēnam ir grūtības atpazīt emocijas. Min.

	<p>Pāriet no viena emocionālā stāvokļa uz citu (skaļi kliež un nomierinās). Nepieciešams pieaugušā atbalsts.</p> <p>Pauž dusmas vai citas izjūtas ar vārdiem. Brīžiem sēž viens un vēro, kas notiek, neko nesaka, vai pēkšņi izbļauj vienu vārdu -Alleluja! Vai dzied dziesmu Allelujā-allelujā.. Jūtas priecīgs. Smaida.</p> <p>Pārveido savu uzvedību izmantojot atbalstu. Vēro, ko pieaugušais saka, lasa no lūpām, izpilda norādījumus.</p> <p>Zēns nepazīst un neprot nosaukt dažādas emocijas. Saka: “Priecīgs! Priecīgs!”</p> <p>Zēns nespēj izskaidrot savu emociju cēloņus. Rausta plecus uz augšu un smaida vai skaļi smejas.</p>
Zēns E.	<p>Zēns nepauž emocijas pienācīgā veidā.</p> <p>Zēns spēj pāriet no viena emocionālā stāvokļa uz citu (spītējas, ākstās, dauzās u.c. un nomierinās), bet drīz vien atkal sākas nākamais stāvoklis. Nav mierīgs ne uz mirkli. Tikai, kad ēd. Vēlas papildporcijas. Liek ēdienu kabatās, ņem no citiem saka citiem , pārsvarā zēniem- ”Iedod man! Es ar tevi draudzēšos tad!”</p> <p>Pauž dusmas vai citas izjūtas ar vārdiem kādus vien zina, arī apsūkājās, rāda ar pirkstu.</p> <p>Tikai ar pieaugušā atbalstu pārveido savu uzvedību. Nesaista savu rīcību ar sekām, spēj gan emocionāli gan fiziski aizskart bērnus. Runā pretī pieaugušajam.</p> <p>Pazīst un prot nosaukt dažādas emocijas, kad jautā nosauc ļoti daudz un spēj pastāstīt. Bet brīžiem stāsta fantāzijas.</p> <p>Spēj daļēji izskaidrot savu emociju cēloņus, saka gribēju ēst, tāpēc es tā dariju. Man ir garlaicīgi. Man gribējās pakaitināt. Man viņš nepatīk.</p>

Kritēriji “Spēles un rotaļas”

- Vai bērns pēlējas viens pats?
- Vai notiek paralēlā spēlēšanās, vai rotaļājas līdzās citam bērnam?
- Vai bērns uzklausa skolotājas ieteikumus?
- Vai bērns piedalās kopīgajās aktivitātēs?
- Vai bērns ierosina sarunas?

- Vai bērns pievienojas citiem, kad tiek aicināts, vai pats pajautā: “ Vai varu spēlēties ar jums?”
- Vai bērns ievēro savu kārtu?
- Vai bērns iedrošina citus spēlēties?
- Vai bērns pieņem citu idejas un izsaka savas idejas?
- Vai bērnam ir savi īpaši draugi?
- Vai bērns izmanto piemērotus vārdus, lai pārrunātu strīdu ar citu bērnu ?
- Vai bērns māk atrisināt konfliktu bez pieaugušā iejaukšanās?

3.5.tabula

Spēles un rotaļas

Bērna vārds	Spēles un rotaļas
Zēns A.	<p>Spēlējas viens pats. Jā un uzturas skoltājam blakus.</p> <p>Paralēlā spēlēšanās, rotaļājas līdzās citam bērnam. Neiesaistās citu rotaļās, tikai kopā ar skolotāju. Uz neilgu laiku pat spēj iesaistīties. Skatās. Nerunā.</p> <p>Uzklausa skolotājas ieteikumus. Jā, bet dara pa savam.</p> <p>Piedalās kopīgajās aktivitātēs. Jā, ja to vada skolotāja. Rīta aplis vai nodarbības.</p> <p>Ierosina sarunas. Neirosina</p> <p>Zēns nepievienojas citiem citiem, kad tiek aicināts un nepajautā: “ Vai varu spēlēties ar jums?”</p> <p>Ievēro savu kārtu. Zēns cenšas spēlēties īsu laiku,kad skolotāja ir klāt.</p> <p>Iedrošina citus spēlēties. Zēns niedrošina citus.</p> <p>Pieņem citu idejas un izsaka savas. Nenovēro.</p> <p>Ir savi īpaši draugi. Zēnam nav draugu</p> <p>Izmanto piemērotus vārdus, lai pārrunātu strīdu ar citu bērnu. Zēns raud nevis runā, saka,meklē palīdzību.</p> <p>Atrisinā konfliktu bez pieaugušā iejaukšanās. Nenovēro.</p>
Zēns D.	<p>Spēlējas viens pats, ja vēlas, bet parasti izvēlas kādu ar kuru spēlēties, atrod mazāka vecuma bērnus.</p> <p>Paralēlā spēlēšanās, rotaļājas līdzās citam bērnam. Ja pats vēlas.</p> <p>Uzklausa skolotājas ieteikumus. Spēlējas kā grib.</p>

	<p>Piedalās kopīgajās aktivitātēs. Jā piedalās, bet vairāk vēro.</p> <p>Zēns neierosina sarunas, tikai spiedz, smejas, dzied savā nodabā.</p> <p>Pievienojas citiem, kad tiek aicināts, vai pats pajautā: “ Vai varu spēlēties ar jums?” Labprāt pievienojas visiem, bet uz neilgu laiku.</p> <p>Ievēro savu kārtu, jā ievēro savu kārtu, spēj pagaidīt.</p> <p>Iedrošina citus spēlēties. Mazākos.</p> <p>Pieņem citu idejas un izsaka savas. Vēro, bet neko neizsaka pats.</p> <p>Ir savi īpaši draugi. Mazāki bērni</p> <p>Izmanto piemērotus vārdus, lai pārrunātu strīdu ar citu bērnu . Nē.</p> <p>Atrisina konfliktu bez pieaugušā iejaukšanās. Nenovēro.</p>
<p>Zēns E.</p>	<p>Spēlējas viens pats. Zēnam patīk sīki priekšmeti, tos meklē, bāž kabatās, nes uz mājām, spēlējas ar kādu koā, bet ir neajuks, var nodarīt pāri, apsaukāt, kaut ko saplēst.</p> <p>Paralēlā spēlēšanās, rotaļājas līdzās citam bērnam. Zēns vēro, ko citi dara un spēj izjaukt spēli, jo “ man viņš nepatīk”.</p> <p>Uzklausa skolotājas ieteikumus tikai, ja ir labā noskaņojumā, paēdis vai vēlas kādu īpašu spēli.</p> <p>Piedalās kopīgajās aktivitātēs tikai, ja pats izdomā, sēž uz krēsla un skatās citus, pēc aicinājuma nenāk, nāj, ja sākas “ jautrība”. Patīk dejot.</p> <p>Ierosina sarunas stāstot, ko darījis mājās.</p> <p>Pievienojas citiem, kad tiek aicināts, vai pats pajautā: “ Vai varu spēlēties ar jums?”. Jā, ja kaut kas ir interesants, jauns.</p> <p>Ievēro savu kārtu, ja tiek atgādināti grupas noteikumi.</p> <p>Iedrošina citus spēlēties, iedrošina daudzīties, skriet, lēkāt, rāpties pa gultām.</p> <p>Pieņem citu idejas un izsaka savas. Izsaka savas idejas, kā darīt sev kaut ko patīkamu, vēlas mājturību, ēst.</p> <p>Ir savi īpaši draugi. Meklē draudzību ir izveidojies kontakts ar kādu zēnu no grupas un no blakus grupas.Vienaudzi.</p> <p>Izmanto piemērotus vārdus, lai pārrunātu strīdu ar citu bērnu. Zēns apsaukāja, lieto dažādus rupjus vārdus un smaida.</p> <p>Atrisina konfliktu bez pieaugušā iejaukšanās. Nenovēro</p>

Novērošanas veidlapa “Sociālā uzvedība”

Diplomdarba autore novēroja bērnus un veica ierakstus “X” pirmsskolas iestādes izstrādātajā veidlapā (5. pielikums), kurā iegūtos datus apkopoja sākotnējā pētījumā.

Kritēriji : līdzjūtība, atšķirības, dalīšanās, atbildība

Novērošanas veidlapa “Emociju atpazīšana”

Diplomdarba autore novēroja bērnus un veica ierakstus “X” pirmsskolas iestādes izstrādātajā veidlapā (6. pielikums), kurā iegūtos datus apkopoja sākotnējā pētījumā par to kā kā bērni atpazīst, apgūst, regulē un izprot pamatemocijas.

Novērtēšanas veidlapa “Labsajūta”

Diplomdarba autore novēroja bērnus un veica ierakstus “X” pirmsskolas iestādes izstrādātajās veidlapās atzīmējot kā bērni “šodien” no rīta jūtas (8 reizes) katram bērnam.

3.6. tabula

Bērna labsajūtas novērtēšanas veidlapa

	Zēns A.	Zēns D.	Zēns E.	Piezīmes
Laimīgs			XXXX	Emociju izteikšanai dotas izvēles <ul style="list-style-type: none">• Nosaukt vārdā• Parādīt uz attēlu pie sienas• Parādīt uz attēlu grāmatā• Parādīt rotaļlietu• Parādīt uz sevis (grimase, žesti, skaņas)
Mierīgs	XX			
Uztraukts				
Noskumis	XXX			
Priecīgs	XXX	XXXXXXXXX		
Garlaikots				
Enerģisks				
Dusmīgs			XXX	
Citas :				

Uzvedības novērojumu protokols

Diplomdarba autore novēroja bērnus un veica ierakstus vienam bērnam “X” pirmsskolas iestādes izstrādātajās veidlapās (2. un 3. pielikums), ierakstus veicot (8reizes).

3.7. tabula

Uzvedības novērojums

UZVEDĪBAS NOVĒROJUMS (Septembris)	1	2	3	4	5	6	7	8				
Bērna vārds, uzvārds: Datums:												
Cik reizes dienā pārkāpj būtiskus noteikumus	5	4	4	5	6	5	4	5				
Uzvedība: atzīmējiet, kuras uzvedības jūs satrauc												
1. Sišana/ pagrūšana	X		X									
2. Košana												
3. Kliegšana, trokšņošana, apsaukšanās	X	X	X	X	X	X	X	X				
4. Lietu mešana												
5. Iešana laukā no klases/ telpas	X			X								
6. Kāpšana uz galdie, krēsliem u.c.	X	X	X	X		X	X					
7. Spļaušana/ sprauslīšana	X											
ATZĪMĒJIET, KUR TAS NOTIKA:												
Grupā (kurā nodarbībā, stundā, ierakstiet skolotāju)	X	X	X	X	X	X	X	X				
Sporta zālē				X								
Pagalmā, ārā	X	X	X	X	X	X	X					
Gaitenī				X				X				
Ēdnīcā	X											
Citur: ĀRĀ	X		X	X	X							
ATZĪMĒJIET IETEKMĒJOŠOS FAKTORUS:												
Nav iedzēris zāles /ir iedzēris zāles												
Miega trūkums			X	X		X						
Personāla maiņa				X	X							
Izmaiņas dienaskārtībā												
Slimība					X							
Semestra sākums	X	X										
Konflikts mājās				X		X						
Citi faktori: izsalcis	X			X	X			X				
KAS NOTIKA TIEŠI PIRMS UZVEDĪBAS?												
Bez uzmanības								X				
Sensora problēma												
Pieaugušais/ vienaudzis nepievērsa uzmanību	X					X		X				
Bija beigusies nodarbība/ aktivitāte		X		X								
Tika atņemta lieta/ pārtraukta darbība	X	X	X	X								
Pāreja no vienas darbības/ vietas uz citu												
Iedots uzdevums/ instrukcija	X	X	X	X	X	X	X	X				
Atteikums kaut ko darīt/ izmantot kādu lietu												
Citi varianti : konflikts a	X	X	X				X					
KAS NOTIKA UZREIZ PĒC UZVEDĪBAS?												
Saņēma pieaugušā/ vienaudža uzmanību	X											
Uzvedība tika ignorēta				X				X				
Verbāls aizrādījums, vizuāls aizrādījums	X	X	X	X	X	X	X	X				
Saņēma lietu/ pieeju aktivitātei												

Zaudēja apbalvojumu/kaut ko vēlamu	X		X	X							
Aktivitāte/lieta tika atņemta		X		X							
Aktivitāte/lieta tika aizliegta											
Uzdevuma instrukcija tika dota atkārtoti	X	X	X	X	X	X	X	X			
Fiziska pārvirzīšana/ pamudinājums	X			X	X						
Citi varianti: pārslēgšana	X			X	X	X					
IESPĒJAMĀ UZVEDĪBAS FUNKCIJA (Atzīmējiet ar pirmo burtu)											
Uzvedības funkcijas : Uzmanība (U), Lietas/aktivitātes (L, A), Izvairīšanās (I), Sensorā (S)	U I	U I	U I	U I L	U I L	U I	U I	U I			

Lai gūtu priekšstatu par “ Zēna E” uzvedību, runas veidu, darbībām X pirmsskolā, X grupā diplomdarba autore to fiksēja iestādes atbalsta komandas izstrādātajās veidlapās kā arī veica vienu aprakstošu novērojumu.

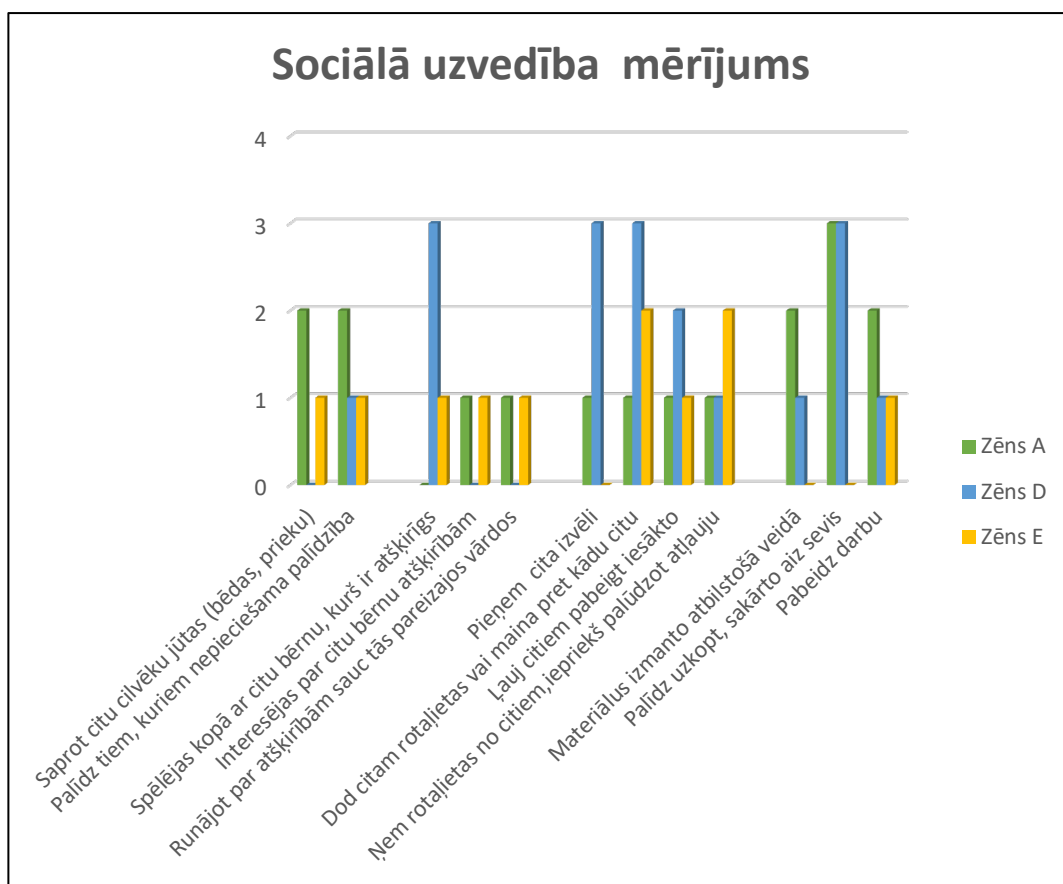
Uzvedības epizodes laiks : Zēns A. Diena nr. 6. plkst 9.30

Notiek grupas nodarbība. Skolotāja lūdz palīdzību, lai aizeju uz garderobi pie Zēna E., jo “ taisoties doties uz mājām” plkst . 9.30. Zēns gandrīz saģērbies, uzvilcis jaku, cepuri un velk apavus. Jautāju, kas noticis, skolotāja saka, ka vēlies doties prom? Vai tev kaut kas te nepatīk, un tu jūties dusmīgs vai noraizējies ? Man negribas bērnodārzu atbild zēns E. Skolotāja visiem palīdz man nē. Es arī gribu to cepuri taisīt (no papīra). Saku, ka viņš jau noteikti var nākt uz uztaisīt « cepuri » . Nē, es, negribu ar visiem kopā, gribu viens un, lai man pirmajam palīdz. Bet, es iešu uz mājām, tur ir interesantāk. Ar acīm meklē izeju uz durvīm. Tomēr neskrien ārā. Pārrunājam to, ka ir mazāki bērni un viņi arī grib skolotājas palīdzību,vai var sarunāt, ka tu nedaudz te pasēdi, lēnā garā noģērbies , nav kur steigties un mēs kopā iesim skolotājai pajautāt, vai viņa ir beigusi kopā darboties ar mazākajiem bērniem un, vai var tev tieši šobrīd pastāstīt un ieteikt, t kā to skaisto cepuri īsti taisa. Es zinu, ka tu vakar biji ļoti pacietīgs un rūpīgs zīmējot apsveikumu vecmāmiņai. Domāju, ka tev noteikti sanāks arī šis darbs, mēs varētu to tūlīt noskaidrot. Zēns Mazliet padomā un lēni ģērbjas nost. Zēns sāk spēlēt ar mazām mantiņām, kas ir kabatā un rāda. Kopīgi dodamies pie skolotājas. Skolotāja smaida un saka, lai nāk sēsties viņai blakus otrā pusē.

Diplomdarba autore secina,ka zēnam uzvedības problēmas ir katru dienu, dažādos laikos un tās ir dažādas. Zēns spēj nomierināties, bet nepieciešams atbalsts. Zēnam ir svarīgs skolotājs, zēns vēlas uzmanību. Zēns spēj izteikt savas jūtas, bet nespēj kontrolēt to izpausmes adekvātā veidā. Nepieciešama īpaša pieeja un atbalsts. Pozitīvi ir tas, ka pedagogiem ir laba sadarbība ar ģimeni.

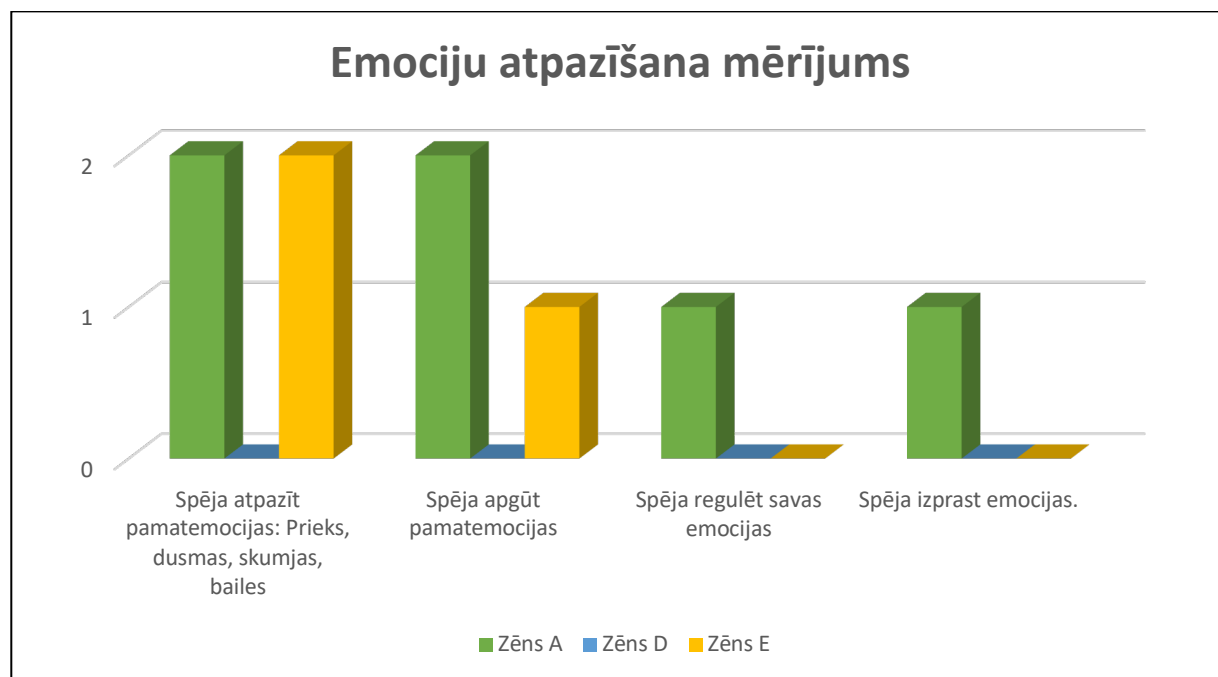
3.2.Sākotnējais pētījums un pedagoģiski koriģējošā darbība

Diplomdarba autore apkopoja novērošanas datus un veica sākotnējos mērījumus “Sociālā uzvedība” un vēroja vai bērniem piemīt līdzjūtība, spēja izprast atšķirības un dažādību, kā arī kādas ir dalīšanās prasmes un atbildības sajūta, kur ar 0 - Nē, prasme nav novērota, 1- Tikai ar praktisku palīdzību saprot, 2 -Nepieciešama verbāla palīdzība, 3- Jā, ar nelielu atgādinājumu 4- “Jā”, prasme novērojama ikdienā. Diplomdarba autore konstatēja, ka 2 bērniem ir ļoti zemas spējas izprast dažādību, atšķirības, grūtības izprast emocijas un palīdzēt. Nedaudz labāk ir ar rotaļšanās prasmēm un savas vietas sakātošanu, darba pabeigšanu. Kas saistās ar grupas noteikumu ievērošanu un vēlmi draudzēties.

3.1. att. Sociālā uzvedība

Diplomdarba autore apkopojā novērošanas datus un veica sākotnējos mērījumus arī emociju atpazīšanā un konstatēja, ka Zēnam D ir ļoti izteiktas grūtības tās atpazīt, Zēns A un Zēns E tās apguvis daļēji, Zēnam A ir nedaudz lielāka izpratne par emocijām.

3.2. att. Emociju atpazīšana

- 0- Nē
- 1- Daļēji
- 2- Jā

Programmas izveides kritēriji sociāli emocionālo prasmju attīstīšanai un teorētiskais pamatojums pedagoģiskajā literatūrā

1. Diplomdarba autore izstrādājot pētījuma praktisko daļu darbībā balstījās uz pirmsskolas izglītības uzdevumiem kā sekmēt bērna vispārīgu attīstību, bet arī attīstīt bērna sociālās un emocionālās prasmes un izvēlējās balstīties uz grāmatu **“10 soļi veiksmīgai bērna audzināšanai”** (Nobody's children foundation, 2002) pēc kuras noteica 10 kritērijus, kurus iekļaut pētījuma nodarbībās un aktivitātēs, tos arī pamatoja ar teorētiskās literatūras analīzi no citiem autoriem un tie ir: **mīlestība, uzmanība, robežas, smieklis un jautrība, lūkošanās caur bērna prizmu, uzslavas un iedrošinājums, cieņa, dienas režīms, noteikumi, paša**

vajadzības (skolotāja). Balstoties uz šiem kritērijiem tiek viedotas arī speciālā pedagoga nodarbības un aktivitātes, kurās svarīgi skolotājam pašam šos kritērijus ievērot attīstot, uzlabojot arī savu paša sociāli emocionālo kompetenci. Diplomdarba autore piekrīt “skola 2030” S. Lazdiņas teiktajam, ka sociāli emocionālās prasmes kā saprast sevi, saprast citus, pārvaldīt savu uzvedību, veidot attiecības un pieņemt atbildīgus lēmumus mācās pakāpeniski un šo prasmju apgūšanai ir nepieciešams laiks, kurā katru prasmi apgūst atsevišķi, tās mācās pakāpeniski un prasmi apgūst pats bērns (Lazdiņa, 2020). Tātad šīs prasmes mācot process ir secīgs, proti, tiek ievērota pakāpenība un vecumposms, aktīvs - kur vērojama iesaiste, fokusēts, kur tiek attīstīta konkrēta spēja un skaidrs . Diplomdarba autore ievēroja pēctecību un nodarbības, aktivitātes un sāka ar prasmi “ apzināties sevi, saprast sevi” , ko veica 1, 5 mēnešu garumā. Nākamā prasme ir saprast citus, kura tika iekļauta pavisam nedaudz. Bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem mačīšanās process ir ilgāks, nepieciešams papildus atbalsts un vienkāršotas mācību metodes. Dažādas pieejas, lai prasmi apgūtu, jo traucē gan uzmanības nenoturība, ir paaugstināta nogurdināmība , nevēlas piepūlēties u.c. Tāpēc prasmes tika apgūtas, gan caur nodarbību, gan spēli ārpus nodarbības citā laikā, vakarpusē, kad bērns vēlas darboties, ir ieinteresēts, gan āra pastaigā, gan relaksācija stūrī, izlasot grāmatu, sarunājoties, uzzīmējot vai rotaļājoties, piemēram, meklējot Lego kastē, dažādus cilvēciņus un pētot emocijas.

Diplomdarba autore veica savu pētniecisko darbību arī balstoties uz S.Lazdiņas ieteikumiem par sociāli emocionālo prasmju attīstīšanu pirmsskolā, viņa saka, ka :

1. Nosaucot savas emocijas, to kas padodas, kas ir grūti un pārrunājot dažādas situācijas ir saistīta ar prasmi **saprast sevi**, to attīstīt veidojot vidi, kurā ir pieejami emociju attēli un veidot iespējas darīt to, kas sagādā prieku. To var darīt rīta aplī vai arī pirms un pēc dažādiem uzdevumiem.
2. Nosaucot pazīmes, kā var saprast cita bērna vai pieaugušā emocijas, proti, to var darīt pārrunājot vai zīmējot līdzīgo un atšķirīgo cilvēkos, un šī prasme ir saistīta ar prasmi **saprast citus**, to var attīstīt veidojot vidi, kurā ir zināma informācija par bērna stiprajām pusēm un grūtībām, kā arī interesēm .
3. Nosaucot tās emocijas un darbības, ko darīšu, kad jūtos dusmīgs, nobijies, netieku galā ar kaut ko, ir saistīta ar prasmi **pārvaldīt savu uzvedību**, un to var apgūt attīstot un mācot noteikumus, mācot darbības, un to var attīstīt veidojot

vidi, kurā ir zināma informācija par bērna stiprajām pusēm un grūtībām, kā arī interesēm.

4. Veidojot cieņpilnas attiecības sarunās ar bērniem, vecākiem ir saistīta ar prasmi **veidot attiecības**, un to var apgūt attīstot sadarbības prasmes, spēlējot lomu spēles, savstrapēji palīdzot, nosaucot situācijas, kas raksturo sadarbību, sniedzot atbalstu, palīdzot risināt nesaskaņas un mācot ieraudzīt otra cilvēka emocijas (Lazdiņa, 2020).
5. Stāstīšana kā “es” pieņemumu lēmumus un noteikumu mācīšana, prieka radīšana citiem kā arī rūpes par kārtību, par dzīvniekiem u.c. ir prasmes, kuras saistās ar **atbildības pieņemšanu** (Lazdiņa, 2020).

3.8.tabula

Programmas kritēriji un teorētiskais pamatojums

Kritērijs	“10 soļi veiksmīgai bērna audzināšanai” (Nobody's children foundation, 2002).	Pedagoģiskais pamatojums teorētiskajā literatūrā
1. Mīlestība	Mīlestība ir vissvarīgākā bērnu audzināšana un tā ceļ bērna pašapziņu	Lai veidotos pozitīva saskarsme ir nepieciešams pieņemt bērnu kā tādu bez jebkādiem nosacījumiem (Beresņeva, 2017) Mīlestība ir kā pamatu pamats attiecībās ar bērnu, tai ir jābūt beznosacījumu mīlestībai, jo tā pasargā no negatīvām izjūtām kā bailēm, nedrošība u.c. un sniedzot bērnam šo beznosacījumu mīlestību bērns tiek saprasts un ir vieglāk tik galā ar viņa uzvedību (Čepmens, 2017).
2. Uzmanība	Uzmanīgi un ar interesi klausīties ko bērns saka, drīkst izteikt arī spēcīgas emocijas un	S. Tūbele iesaka bērnam klausīties klusējot, skatoties uz bērnu, vērojot emocijas un bērna darbības, pārjautājot ja neskaidrs un pārfrāzējot, lai būtu skaidrs, kā arī padomāt par savu ķermeņa pozu un balsi toni.

	<p>izpaust tās pieņemamā veidā.</p>	<p>Beresņeva norāda, ka “aktīva sadzirdēšana” ir kā uzturēt saikni ar bērnu, ir jāpaagriežas ar seju pret bērnu, nepaaugstināt balsi, ieklausīties un nenosodīt par raizēm, ko saka bērns. Aktīva klausīšanās palīdz bērnam saprast savas izjūtas un pieaugušā atbalsts mudina domāt risinājumus un izeju no situācijas (Beresņeva, 2017). Pieaugušajiem klausīšanās prasmes un emociju kontroles prasmes saskarmē nepieciešams nepārtraukti pilnveidot (Dūka, Orska, Uzole, Zelerte, 2009).</p> <p>M. Rupenheite norāda ka klausīties nozīmē saņemt jaunu informāciju (Rupenheite, 2006)</p> <p>Diplomdarba autore analizējot teorētisko literatūru secina, ka arī rakstura izglītības mācību tēmu sarakstā “ e- TAP” programmā, kurā runā par vērtībām primāra vērtība ir cilvēks kā persona. Šajā programmā pirmsskolā (5-6.g.v. bērniem) minētas tādas nodarbību tēmas, kā ģimene, mana veselība, jūtas, cilvēki, kuri mums var palīdzēt, draugi u.c. Tēmā “jūtas” ir 3 nodarbības, kur pirmajā nodarbībā tiek nosauktas dažādas jūtas, otrajā- tiek runāts par jūtu pārvaldīšanu, bet trešajā tiek runāts par nepatīkamajām jūtām, kas arī norāda uz to, ka par jūtām un emocijām jārunā jau pirmsskolas vecumā.</p>
<p>3. Robežas</p>	<p>Ir svarīgi noteikt robežas un tām jābūt saprātīgām.</p>	<p>Jāspēj pateikt skaidru “ jā” un “ skaidru “nē”, lai bērns justos drošs un aizsargāts un varētu attīstīt brīvu gribu (Prekopa, 2004).</p>

		<p>Beresņeva araksta par disciplīnas nozīmi attiecībā ar pieaugušo un norāda, ka prasība un lūgums nav viens un tas pats, kā arī jāmeklē iespējas kā motivēt bērnu, iemācoties runāt klusi, vienmērīgi un pārliecinoši kā arī konkrēti, pieaugušais veido veiksmīgāku saskarsmi ar bērnu (Beresņeva, 2017).</p>
4. Smieklī un jautrība	<p>Humors, smaids un smieklī var palīdzēt atrisināt saspringtas situācijas</p>	<p>Lai atrisinātu konfliktus, pirms tie ir aizgājuši par tālu var izmantot tādas paņēmienus kā humoru un joku (Nikiforovs, 2006).</p> <p>Humors kādreiz var palīdz atrisināt kādu situāciju kā negaidītības faktors (Nīmante, 2007).</p> <p>Rokasgrāmatā sociālo prasmju mācīšanā autoru kolektīvs saka, ka humors piešķir stundai vieglumu, tas samazina stresu un uzlabo attiecības. (</p> <p>Bērni ir emocionālas būtnes un arī izpratne par pasauli viņiem ir emocionāla, kā arī bērni spēj labi uztvert pozitīvu noskaņojumu un pozitīvas pieaugušā emocijas (Čepmens, 2017).</p>
5. Lūkošanās caur bērna prizmu	<p>Censties saprast kā bērns jūtas, paskatīties uz lietām ar bērna acīm.</p>	<p>Diplomdarbe autore savā pedagoģiskajā darbā ir novērojusi, ka ir noderīgi ir paskatīties uz pasauli ar bērna acīm, jo viņš vēl savu pieredzi viedo, bērns vēl mācās, iespējams viņš vēl kaut ko nezina, nevar izteikt vai nesaprot pieaugušā teikto.</p>

<p>6. Uzslavas un iedrošinājums</p>	<p>Uzslavas, atbalsts un iedrošinājums palīdz tikt galā ar uzvedību.</p>	<p>Uzslavai ir jākļūst par neatņemamu ikdienas sastāvdaļu un labāk, lai tie ir labvēlīgi vārdi nevis vērtējoši (Beresņeva, 2017). S. Tūbele norāda, ka norādījumu sniegšana un uzslavas arī sākot tā, ka citi dzird parāda skolotāja attieksmi, patiesu interesi par bērnu. Kā norāda D. Nīmante, tad skolotājs uzslavas var izteikt ļoti daudzveidīgi, tās var kalpot kā pastiprinājums par pozitīvo uzvedību (Nīmante, 2007). G. Svence raksta, ka skolotāja izteikumi un piezīmes veido skolotāja attieksme pret bērnu un tā ietekmē bērna spēju sevi uztvert, pašuzteveri kā arī bērna motivāciju mācīties (Svence, 2020).</p>
<p>7. Cieņa</p>	<p>Cienīt bērnu, uz klausīt, lietot pieklājīgus vārdus. Dod izvēles iespējas, kas veicina pozitīvu uzvedību.</p>	<p>Kā raksta skolotāju piesaistes kampaņas raksts “esi skolotājs”, lu.lv mājas lapā, tad I. Akmentiņa-Smildziņa uzsver, ka labs skolotājs ir ne tikai tas, kurš pret bērniem izturas ar cieņu, ieklausās un saredz, bet pats svarīgākais, ka grib saredzēt un grib ieklausīties (LU, 2018). Kā raksta D. Nīmante, tad T. Gordona modelī skolotājam jāveido pozitīva atmosfēra tā, lai tā balstītos uz cieņu un atklātību (Nīmante, 2007).</p> <p>1. G. Svence raksta ne tikai par sociāli emocionālo mācīšanos, bet arī par nevardarbīgo jeb cieņpilno komunikāciju, kuru apraksta, ka tā ir zinātniski izvērtēta komunikācijas programma, kura veicina sadarbību ar empātiski un nevardarbīgi, jo empātiskā attieksme palielina mācīšanās kapacitāti. Ar šo</p>

		<p>programmu tiek trennēta empātija pret sevi un empātija pret citiem. Tā ir aprakstīta grāmatā “ Cienošā komunikācija” un kā raksta G. Svence tā ir :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bērnu novērošana un atbalsts. • Skolotājs novēro un izpēta. • Skolotājs piedāvā izvēles • Skolotājs sniedz atbalstu. • Skolotājs rosina novērot un attīstīt novērošanas prasmi, emociju vai darbību nosaukšanu vārdā un skaidru lūguma izteikšanu. • Cieņpilna komunikācija notiek visas dienas garumā. (Svence, 2020)
<p>8. Dienas režīms</p>	<p>Ir svarīgs dienas režīms, tas palīdz justies drošāk.</p>	<p>Bērniem ir nepieciešama vajadzība pēc vispārēja drošuma un drošības un tās mājopāšos bērnos (Čepmens, 2017).</p> <p>Pēc R. Šteinera uzskatiem bērni dzīvo ritmā, kurā bērni ir nomodā, kurā guļ, kurā uztver un, kurā aizmirst. Ņemot vērā dienas ritmu tiek sasniegts, ka mācīšanās periodu laikā tiek veicināta koncentrēšanās, vārdi iedarbojas uz jūtām, bet vingrinājumi palīdz attīstīt gribu (Karlgrēns, 2008)</p> <p>Vordermane norāda, ka bērna veselības stāvoklis ietekmē viņa spēju mācīties, tāpēc ir svarīgi gan kārtīgi paēst, svarīgs miegs un vingrinājumi, tie palīdz mazināt satraukumu un ir veselīgas mācīšanās elementi, kā arī jāradā pareizie apstākļi mācībām, domājot</p>

		par vidi un kopējo dienas režīmu (Vordermane, 2019).
9. Noteikumi	<p>Ir svarīgi noteikumi un tie var tik pielāgoti un izstrādāti dažādām situācijām. Prasībām jābūt atbilstošām bērna individuālajai attīstībai, vecumam.</p> <p>Pozitīvi norādījumi. Uzmanības novēršana sarežģītākās situācijās. Piegušā pozitīva rīcība, jo bērns mācās atdarinot.</p>	<p>Bērni ir jaudzina un jādisciplinē, arī tas, ja tiek sniegta beznosacījumu mīlestība, kā arī jāatīsta “piedienīga attieksme pret autoritāti” un norāda, ka lai spētu disciplinēt ar mīlestību ir jājautā sev, kas bērnam ir nepieciešams, kas viņam ir vajadzīgs, jo aizsliktās uzvedības ir kāda vajadzība (Čepmens, 2017).</p> <p>Bērni, kuri ir piedzīvojuši mieru un uzticēšanos piegušajiem, kurš vada audzināšanu, ir vieglāk atrast sevī drošību, ja bērns nav spējīgs cienīt pieaugušo, viņš ir emocionāli mazāk jūtīgs, un ir grūtības izstarot siltumu (Karlgrēns, 2008)</p> <p>Noteikumi ir mums visapkārt un tos izskaidrojot ir nepieciešams ievērot algoritmu, ka noteikumi jāizskaidro mierīgi un mierīgā balss tonī, tos var atkārtot tik daudz reižu, cik tas nepieciešams, kā arī uzreiz ir jāizskaidro, kas notiks pēc tam, ja kāds no noteikumiem netiks ievērots (Beresņeva, 2017).</p> <p>Skaidru noteikumu nepieciešamība, to skaidrība un noteiktība sekmē drošības izjūtu mācību vidē (Drelinga, Zariņa, 2018).</p> <p>Noteikumi tiek labāk izpildīti, ja tie tiek kopīgi veidoti, jo šie noteikumi ir pašu izstrādāti, nevis citu noteikti (Nīmante, 2007).</p>
10. Paša vajadzības	Neaizmirst par savu emocionālo labsajūtu	Pedagogam jābūt atbildīgam arī pašam par savu emocionālo labsajūtu un jāmeklē

	<p>un atrast laiku sev, saprast savas emocionālās vajadzības.</p>	<p>iespējas saudzēt savu emocionālo lasajūtu, piemēram, kā uzturot koleģiālas attiecības, dalīties savās domās, sajūtās ar kādu sev tuvu draugu un ļaut sev atpūsties ārpus mācību vides, kā arī atrast sev piemērotus un sirdij tuvus vaļaspriekus (Ancāne, Ancāns, Miksons, Remese, 2014).</p> <p>Kā norāda I. Tamsone un A. Auziņš no “skola 2030” rakstu krātuves, tad ne tikai ir jāierauga bērna stiprās puses, bet jādomā par skolotāja paša labsajūtu, jo tā būs lielāka skolotājam, jo “ vairāk viņi to viecinās skolēnos” (Skola2030, 2020)</p> <p>G. Svence raksta par skolotāju “ dzīvespēku” un apkopojot pētījuma datus norāda, ka skolotājiem “dzīvespēks “veicina mācīšanas efektivitāti”, dzīvespēks tiek aprakstīts kā skolotāja spēju pārvarēt grūtības un adaptēties (Svence, 2020)</p>
--	---	--

Diplomdarba autores praktiskajā pētījumā, kā jau minēts iepriekš, kā mācību metodes un darba formas tika izmantotas tādas metodes kā: demonstrēšana, vizualizēšana, dažādas spēles, vingrināšanās un dinamiskās pauzes, notika praktiskā darbība, diskusija, stāstījums, individuālās nodarbības, apakšgrupas nodarbības, tika izmantota multisensorā pieeja. Viena nodarbība notika arī ārā.

Izvēloties pētnieciskās darbības uzdevumus diplomdarba autore vadījās pēc S. Tūbeles, T. Landras, I. Šūmanes, M. Burčakas, E. Laganovskas, S. Kušneres un R. Vīgantes norādēm, proti, korigējoši apmācāmā darbībā ir jāiesaista visi kognitīvie procesi, un to diplomdarba autore veica pētnieciskās darbības nodarbībās: koncentrēšanās spēju attīstības veicināšanai (uzmanība), salīdzināšanas, klasificēšanas un vispārināšanas spēju attīstības veicināšana

(domāšana). Atmiņas vingrinājumi (atmiņa). Sensorā jutīguma veicināšana (Uztvere). Radošuma veicināšana (iztēle) Vārdu krājuma bagātināšana, fonemētiskās uztveres pilnveide. Runas gramatiskās jomas pilnveide un saistītās runas pilnveide. (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, Laganovska, Kušnere, Vīgante, 2013)

Diplomdarba autore izstrādāja dažādas aktivitātes nodarbības tā, lai attīstītu sociāli emocionālās prasmes un izvēlējas pēc iespējas dažādāku metožu klāstu, lai atklātu bērna emocionālo pārdzīvojumu un veicinātu pozitīvu komunikāciju, kā “personorientētu pieeju” kas ietver katram konkrētam bērnam piemērotās atbalsta formas un pielāgojumus (Hejlskovs-Elvēns, Šēlunda, 2020).

Nodarbības / aktivitātes tika izstrādātas tā, lai tās būtu dažādas: individuāla nodarbība, nodarbība mazā apakšgrupā, nodarbība ārā, rotaļa, spēle, saruna, grāmatas lasīšana u.c

Diplomdarba autore pievēsa uzmanību vides iekārtojumam un resursiem X pirmsskolā grupā X un speciālā pedagoga telpā, proti, iekārtot tā, lai vide būtu mājīga, draudzīga, stimulējoša darboties un mācīties, interesanta un atbalstoša. Diplomdarba autore uzskata, ka pievilcīgs un mūsdienīgs atbalsts bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem ir uzvedība lv. materiāli- “ balss skaļums”, “ja tu jūti dusmas vai satraukumu” un spēles, kā arī iegādāti dažādi lejuplādējami pozitīvi un jautri materiāli, piemēram, I. Megnes pieejamais materiāls dažādi “rīta sasveicināšanās” veidi- ar elkoņiem, dod pieci, dod dūri, uzdejosim, apskāviens, rokas spiedienu un grupas noteikumi, kuri ir vizuāli pievilcīgi un arda bērnos interesi, tie ir viegli uztverami un pielāgojami un ietver sekjošus noteikumus: “Runā tā, lai dzird tevi un citus, klausies uzmanīgi, skaties vērīgi, spēlējies draudzīgi, padomāpirms dari un tev viss izdosies”.

Diplomdarba autore savā praktiskajā pieredzē ir novērojusi, ka vides iekārtojumam telpā nozīmīga loma ir atpūtas, relaksācijas stūrītim. Tāpēc vidē ir divi lieli pašadīti vilnas maisipufi (materiāls izvēlēts, jo ir dabisks silts un novērojumi liecina, ka bērniem patīk) un kuros bērni var atgulties, vārtīties, atpūsties. Īpaša loma tiek pievērsta rotaļlietu kastei, kurā atrodas dažādas rotaļietas senosoro sajūtu attīstīšanai un nomierināšanās iespējai, kā arī gaismas galdam un smilšu galdam. Vidē tika izkārtotas dažādas rotaļietas ar emociju sejām, soma ar emociju smaidiņiem, viss, kas veido pozitīvitāti un prieku) Tika izveidota īpaša uzlīmju kaste, kurā tika ievietotas daudz un dažādas uzlīmes ar emociju izteiksmēm, kā arī uzlīmes no tēmām, kurās visi trīs zēniir ieinteresēti. Dzīvnieki, multiplikāciju filmu varoņi, ēdiens, debess ķermeņi. Diplomdarba autore pievērsa uzmanību grāmatu stūrītim grupā un atsevišķā plauktā ievietoja vairākas bērnu grāmatas, kuras atspoguļo jūtas: piemēram, S. Makbretnija: “Vai zini, cik es ļoti es Tevi mīlu”, E. Tuljē “Vilks, kurš gribēja mainīt savu krāsu”, D. Mellings “ Kur, ņemt vienu apkampieni?”, L. Bikše “ Esmi mans draugs”, L. Žutaute “ Kika Mika un draudzības

slotā”, Z. Zusta “ Es esmu boss”, K. Roka “Vilku skola”, L. Bikše “ Grāmata par zilo zirdziņu”, A. Džeimsa “Neuztraukšanās grāmata”, T. Oževiča “ Ko dara jūtas?”, F. Bruksa un M. Fererro “ Mēs esam dažādi”.

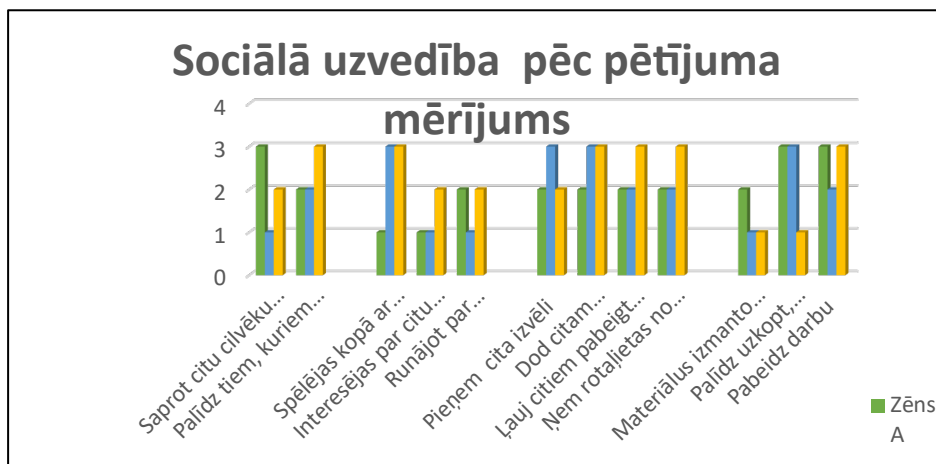
Diplomdarba autore nodarbības nosauca, balstoties uz grāmatas nodaļām, bet nodarbību secību izvēlējās pēc uzdevumiem un sasniedzamā rezultāta. Pētījuma ietvarā diplomdarba autore veica tikai “saprast sevi” emocionālo prasmju attīstīšanas nodarbības, jo nepieciešams laiks un svarīga pēctecība, tāpēc apgūt prasmes kā “saprast citus”, “pārvaldīt savu uzvedību”, “veidot attiecības” un “pieņemt atbildīgus lēmumus” tiks attīstītas 2022.g. -2023.m.g. ietvaros.

- Nodarbība “ Man patīk”
- Nodarbība Mīlestība” - saprast sevi
- Nodarbība “Uzmanība” - saprast sevi
- Nodarbība “Robežas” - saprast sevi, pārvaldīt sevi (noteikumi)
- “Uzslavas” – saprast sevi

3.3. Noslēguma pētījums un rezultātu analīze

Pēc pētījuma diplomdarba autore novēroja pozitīvas izmaiņas. Bērni vairāk sauc emocijas vārdos, norāda uz smaidošām sejām un smaida paši, kas liecina par pozitīvu komunikācijas pieredzi. Vēlas nākt uz nodarbību vairākas reizes dienā, lai aptaustītu emociju sejas, rotaļātos ar gaismas galdu vai kādiem citiem materiāliem kuri attīsta viņu sensoro pieredzi. Bērni vēlas atkal un atkal lasīt pasaku grāmatas, kuras tika izmatotas ārpus nodarbību laika par sajūtām, emocijām, dažādību un uzvedību.

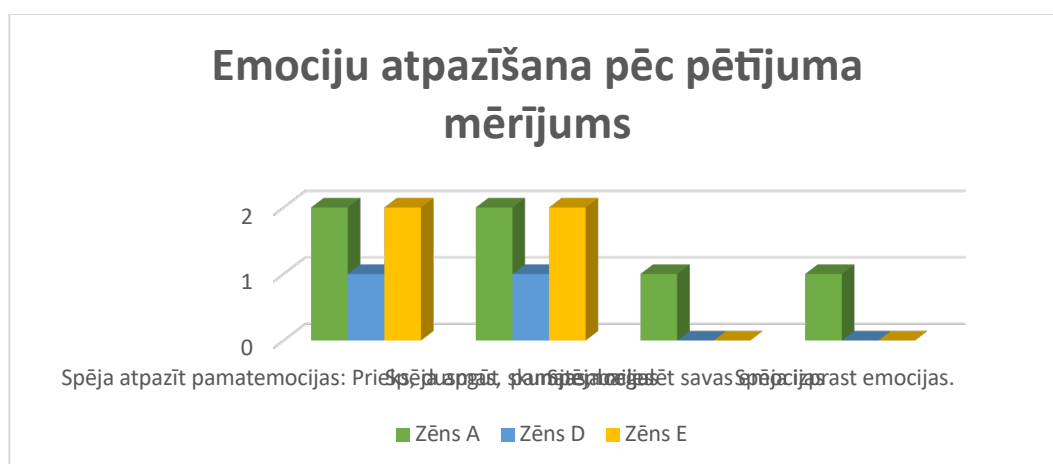
Diplomdarba autore konstatēja, ka 1 bērnam joprojām ir zemas spējas izprast dažādību un atšķirības, kas saistīts ar zēna uztveres un domāšanas traucējumiem, bet ir uzlabojušās visiem prasmes rotaļāties un dalīties. grūtības izprast emocijas un palīdzēt otram.

3.3.att Sociālā uzvedība pēc pētījuma mērījums

- 0- Nē”
- 1- Tikai ar palīdzību
- 2- Nepieciešama palīdzība
- 3- “Jā”, ar palīdzību
- 4- Pārsvarā “Jā”

Diplomdarba autore novēroja pozitīvas izmaiņas bērnam Zēns D., kurš spēj atpazīt vismaz divas emocijas. Spēj nosaukt vārdā arī citas. Ne tikai “prieks, priecīgs” kā tas bija septembrī. Zēns E. nespēj regulēt savas emocijas, kas norāda uz to, ka emociju apgūšana un to ieviešana ikdienā bērnam ar JAT sagādā grūtības un tam nepieciešams laiks, kā to jau rakstīja diplomdarba autore iepriekš un nepieciešams turpināt apgūt emocijas kā saprast citus.

3.4.att. Emociju atpazīšana pēc pētījuma mērījums

- 0-Nē
- 1-Daļēji
- 2-Jā

Diplomdarba autore secina, ka sociāli emocionālo prasmju mācīšanu ļoti viegli var iekļaut speciālā pedagoga nodarbībās. Piedāvājot uzdevumus sasaistīt ar kognitīvās sfēras attīstīšanu, rokas sīko motoriku un lielo motoriku. Uzdevumus bērni veica ar prieku un bija smaidīgi. Kas veicināja pozitīvu komunikāciju vēlmi darboties. Diplomdarba autore novēroja, ka bērni ar ziņkāri un interesi klausās pasakas, dzied dziesmas par emocijām, tās atveido. Visbiežāk tās ir pamatemocijas. Bērni bija pārsteigti, ka ir arī vēl citas un rādīja dažādas grimases. Bērni kļuva aktīvāki. Bērni vairāk lietoja valodu un kļuva pieklājīgāki, mierīgāk pēc uzslavām un labiem vārdiem.

Diplomdarba autore konstatēja, ka visas izmantotās metodes un paņēmieni labi saskanēja ar uzdevumu veidu, sasniedzamo rezultātu. Metodes tika dažādotas un tas bērnos tas radīja prieku. Bērni veicot vienu uzdevumu varēja vērot un salīdzināt kā tas veicas citam, bet ar pavisam citādām metodēm. Skolotājs pēc nodarbībām bija priecīgāks un nejutās noguris, kas ir būtisks labsajūtas rādītājs.

Diplomdarba autore nodarbību aprakstus un attēlus ir pievienojusi attiecīgajos pielikumos.

NOBEIGUMS

Saskaņā ar diplomdarba izvirzīto mērķi izpētīt pozitīvas komunikācijas nozīmi sociāli emocionālo prasmju attīstīšanā ar bērniem ar jauktiem attīstības traucējumiem darbā tika veikta teorētiskās literatūras analīze.

Darbam izvirzītie uzdevumi un mērķis ir sasniegti **daļēji**, jo pētījumam nepieciešams ilgāks laiks, ko apliecina teorētiskās literatūras analīze un autores veiktā empīriskā pētījuma rezultāti.

Analizējot pētījuma rezultātus, diplomdarba autore secināja:

1. Jauktie attīstības traucējumi ietver dažāda veida grūtības, kas skar vairākas jomas un jāattīsta visas jomas. Liela nozīme ir tam, ka bērns spēj sadarboties ar pieaugušo.

2. Ja bērnam tiek atrastas viņa stiprās puses un mācību process tik balstīts uz tām, kā arī tiek sniegts atbalsts un individuāla pieeja balstīta uz humānās pedagoģijas atziņām un pozitīvajai izglītībai kā rezultātā veiksmīgāk tiek apgūts mācību process, veiksmīgāk notiek korekcija un tiek sasniegts sasniedzamais rezultāts.

3. Mācību metožu daudzveidīgums un multisensorā pieeja, pozitīvisms rotaļdarbībās ir kā neatņemama ikdienas sastāvdaļa skolotājam, lai īstenotu korekciju, ieinteresētu un īstenotu mācību procesu

4. Liela loma ir paša skolotāja labizjūtai, pozitivitātei un enerģijai, lai sniegtu atbalstošo lomu, kā arī beznosacījuma mācīšanai un bērna un viņa ģimenes pieņemšanai.

5. Speciālās izglītības skolotājs pats ir atbildīgs par savu emocionālo labsajūtu un labizjūtu kopumā un to nepieciešams apzināties, un rast iespējas un dažādus veidus kā gūt prieku savā darbā, kā veicināt pozitivitāti gan bērnos, sadarbojoties ar ģimeni, kā arī vairot pozitivitāti kolēģos ikdienā.

Izmantotā literatūra un avoti

1. **Ancāne, G., Meistere, L., Užāns, A., Vasīļevska, M., Rateniece, I., Sestule, I., Jansone, D., Zīle, I. (2011).** *Rokasgrāmata skolotājiem, strādājošiem specializētajās iestādēs bērniem ar psihiskās veselības traucējumiem. Metodiskais materiāls.* Pieejams :<http://www.arstipsihoterapeiti.lv/uploads/Rokasgramata.pdf> [skatīts 10.09.2022]
2. **Ancāne, G., Ancāns, A., Miksons, A., Remese, A. (2014).** *Ieteikumi izglītības iestāžu pedagogiem un psihologiem darbam ar skolēniem, kuriem ir uzvedības un emocionāli traucējumi skolas vidē. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs.*
3. **Andersons, R., Plaude, A., Rutka, L., Stikute, E. (2018).** *Rekomendācijas uzvedībai un sadarbībai klasē.* Pieejams : http://www.pumpurs.lv/sites/default/files/2019-12/02_PuMPuRS_infomaterials_Rekomendacijas_uzvedibai_un_sadarbibai_klase.pdf [skatīts 07.06.2022]
4. **Attīstības centrs ģimenei. (2016).** *Emociju grāmata.* Rīga: Biedrība attīstības centrs ģimenei. Pieejams : http://www.dc4f.lv/faili/Emociju_gramata.pdf [skatīts 16.06.2022]
5. **Batņa, V. (2007).** *Rosinot bērna iekšējo pasauli.* Rīga: RaKa
6. **Beresņeva, A. (2017).** *Māmiņ, nekliedz uz mani. Audzināšana bez sodiem, kliegšanām un histērijas.* Rīga: Avots
7. **Birziņa, R. (2007).** *Humānistiskā pieeja pieaugušo datorprātības izpētē.* Rīga: LU Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5003/7404-Rita_Birzina_2008.pdf?sequence=1 [skatīts 16.06.2022]
8. **Čepmens, G. (2017).** *Piecas mīlestības valodas bērniem.* Rīga: Zvaigzne ABC
9. **Dūka, M., Orska, R., Uzole, T., Zelerte V. (2009).** *Skolotāja pašcieņa un stresa vadīšana.* Rīga : Latvijas Universitāte. Pieejams : <https://profizgl.lu.lv/mod/book/tool/print/index.php?id=16480> [skatīts 24.09.2022]
10. **Drelinga, E., Zariņa, S. (2018).** *Laimīgs bērns drošā vidē.* Daugavpils: Akadēmiskais apgāds Saule. Pieejams: https://site-227189.mozfiles.com/files/227189/IVF_3-4_konf_metodiskie_materiali_2018_1_.pdf?1520140378 [skatīts 07.06.2022]
11. **Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014).** *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība.* Rīga: RaKa
12. **Fekseuss, H. (2020).** *Smalki. Izcilas Sociālās prasmes.* Rīga: Zvaigzne ABC
13. **Filjoza, I. (2020).** *Bērns mani neklausā.* Rīga: Jumava
14. **Fromms, E. (2013).** *Mīlestības māksla.* Rīga: Jumava

15. **Hejlskovs-Elvēns, B., Šēlunda, A. (2020).** *Rīkojies! Izvērtē! Maini! Mieru saglabājošā pieeja un strukturālā balstītās metodes.* Rīga : Velku biedrība
16. **Irbe, A., Lindenberga, S. (2015).** *Bērns runāt mācās ģimenē.* Rīga: RaKa
17. **Kalvāns, Ē. (2018).** *Attīstības psiholoģija.* Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija.
18. **Karlgrens, F. (2008).** *Valdorfa pedagoģija* Rīga : Jumava
19. **Krinkele, V. (2002).** *Bērna attīstības vērtēšanas pedagoģiski psiholoģiskie nosacījumi poirmsskolas izglītības iestādē.* Rīga : RPIVA, Izglītības soļi
20. **Kriumane, I., (2013).** *Mūzikas skolotāja emocionālās kompetences pilnveide augstskolas studiju procesā.* Promocijas darbs. Pieejams : https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4714/22862-Laimrota_Kriumane_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts 07.06.2022]
21. **Lazdiņa, S. (2022).** *Kā attīstīt bērnu sociāli emocionālās kompetences pirmskolā?* Rīga: Skola 2030. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/11687/download> [skatīts 03.10.2022]
22. **Landrāte, E., Tūbele, S. (2011).** *Autisms un saskarsme.* Rīga: RaKa
23. **Liepiņa, S. (2008).** *Speciālā psiholoģija.* Rīga: RaKa
24. **Lūciņa, Z.(2002).** *Bērna izpēte novērojot.* Rīga : RPIVA, Izglītības soļi
25. **Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012).** *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: RaKa
26. **Maļinovska, I (2019).** *Speciālā izglītības skolotāja un vecāku sadarbība bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem pedagoģiskajā procesā.* Rīga: LU. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/48117> [skatīts 07.06.2022]
27. **Markuss, D. (2007).** *Bērns runā kultūras pasaulē.* Rīga: Apgāds Rasa ABC
28. **Martinsone, B. (2020).** *Sociāli emocionālās mācīšanās loma sākumizglītībā.* Projekts. Kompetenču pieeja izglītības saturā. Rīga: Skola 2030. Pieejams: https://skola2030.lv/admin/filemanager/files/1/Baiba_Martinsone_konf.pdf [skatīts 07.06.2022]
29. **Miķelsone, I., Odiņa, I. (2020).** *Skolotāja profesionālā identitāte un pedagoģiskā meistarība.* Rīga: LU pedagoģijas un mākslas fakultāte. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/54428/skolotaja_profesionala_identitate_un_pedagogiska_meistariba.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts 07.06.2022]
30. **Miltuze, A., Sebre, S. (2011).** *Bērnu sociālā un emocionālā attīstība.* Powerpoint prezentācija audzēkņiem. Rīga: LU. Pieejams :

https://profizgl.lu.lv/pluginfile.php/33357/mod_resource/content/0/Miltuze/Bernu_sociala_un_emocionala_attistiba_-_materials_skolotajam.pdf [skatīts 07.06.2022]

31. **Nikiforovs, O. (2006).** *Pedagoģija psihologam.* Rīga : Izglītības soļi.
32. **Nīmante, D. (2007).** *Klasvadība.* Rīga : Zvaigzne ABC. Pieejams: <https://jvg.edu.lv/media/2809/klasvadiba.pdf> [skatīts 07.06.2022]
33. **Nobody's children foundation.** (2002). *Desmit soļi veiksmīgai bērnu audzināšanai.* Polija: ED Druk. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4276/download> [skatīts 07.06.2022]
34. **Norīte-Lapsiņa, B. (2015).** *Jaukti attīstības un mācīšanās traucējumi.* Pieejams: https://www.tip.edu.lv/media/files/ma_ap_2015_16_1c.pdf [skatīts 07.06.2022]
35. **Oļukalne, D. (2010).** *Emocijas un jūtas.* Garastāvoklis un stress. Rīga: LU. Pieejams: <https://slideplayer.com/slide/14175854/> [skatīts 07.06.2022]
36. **Pļavniece, M., Šuškovnika, D. (2002).** *Sociālā psiholoģija pedagogiem.* Rīga: RaKa
37. **Pērvisa, K., Kross, D., Sanšaina, V.(2018).** *Bērns jaunā ģimenē.* Rīga : Zvaigzne ABC
38. **Prekopa, J. (2004).** *Mazais tirāns.* Rīga : Nordik.
39. **Rupenheite, M. (2006).** *Saskarsmes psiholoģijas pamati.* Pieejams: <http://www.medkursi.lv/wp-content/uploads/2010/02/Saskarsme.pdf> [skatīts 07.06.2022]
40. **Stokenberga, I. (2021).** *Humora nozīme savstarpējā komunikācijā.* Sarunu skola Lampa. Pieejams: <https://podcasts.apple.com/lv/podcast/humora-nozime-savstarpēja-komunikācijā-ieva-stokenberga/id1540572100?i=1000514566118> [skatīts 07.06.2022]
41. **Svence, G. (2020).** *Psiholoģija jaunajam skolotājam.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Pieejams : http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/56412/svence_guna_psihologija_jaunajam_skolotajam-book.pdf?sequence=1 [skatīts 07.06.2022]
42. **Špalleka, R. (1980).** *Māmiņ, vai tu mani mīli?* Rīga : Preses Nams
43. **Tūbele, S., Šteinberga, A.(2004).** *Ievads speciālajā pedagoģijā.* Rīga: RaKa
44. **Tūbele, S., Cibīņa, V.(2011).** *Saskarsmi veicinoša mācību procesa organizēšana skolēniem ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem.* Latvijas universitāte. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LUR-759_Pedagogija.pdf [skatīts 03.10.2022]

45. **Tūbele, S., Landra T., Šūmane, I., Burčaka, M., Laganovska, E., Kušnere, S., Vīgante, R. (2013).** *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem.* Rīga: VISC
46. **Utināns, A. (2005).** *Cilvēka psihe. Tās darbība, funkcionēšanas traucējumi un ārstēšanas iespējas.* Rīga : SIA Nacionālais apgāds
47. **Vaclava, V., Aldenrūda, U., Ilsteds, S. (2012).** *Bērni, kuriem ir autisms un Asperģera sindroms. Ikdienas praktiskā darba pieredze.* Rīga : Velku biedrība
48. **Vaine, I (2019).** *Veselības aprūpes un sociālajā jomā iesaistītā personāla un pacienta komunikācijas prasmju pilnveidošana.* Rīga :ESF. Pieejams: https://www.talakizglitiba.lv/sites/default/files/2020-01/65_Komunikacija_21.10.2019.pdf [skatīts 07.06.2022]
49. **Veinberga, S. (2019).** *Komunikācija. Teorija un prakse.* Cēsis : Sava grāmata
50. **Vinikots, D.V. (2004).** *Sarunas ar vecākiem.* Rīga : RaKa
51. **Vordermane, K. (2019).** *Mācīšanās prasmes. Ilustrēta rokasgrāmata.* Rīga: Zvaigzne ABC
52. **Vorobjovs A., (2000).** *Vispārīgā psiholoģija.* Izglītības soli.
53. **Agliati, A., Barriga, P., Cifuentes, Á., Baena, I., Beržanskytė, J., Cavioni, V., Conte, E., Méndez, F., Ferreira, M., Fajfar, A., Baya, D., Grazzani, I., Lazdiņa, SCobo, I., Jiménez, E., Martinsone, B., Campos, E., Velázquez, J., Ornaghi, V., Panič, N., Rakovas, T., Raudienė, I., Mena, D., Aranda, D., Šukytė, D., Talić, S., Jiménez, B. (2020).** *Rokasgrāmata. Metodiskie paņēmieni skolēnu sociāli emocionālo prasmju novērtēšanai skolā.* Learning to be. Pieejams : https://registri.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/rokasgramata_met_p_an_sem.pdf [skatīts 10.09.2022]
54. **Bidwell, V. (2016).** *The parents' guide to specific learning difficulties. Information advice and practical tips.* London: Jessica Kingsley Publishers.
55. **Bowlby, J. (1982).** *Attachment and Loss.* New York: Tavistock Institute of Human Relations. Basic Books. Pieejams: https://mindsplain.com/wp-content/uploads/2020/08/ATTACHMENT_AND_LOSS_VOLUME_I_ATTACHMENT.pdf [skatīts 16.06.2022]
56. **Fromm, E. (1956).** *The art of loving.* New York : Harper & Row. Pieejams: https://ia800201.us.archive.org/30/items/TheArtOfLoving/43799393-The-Art-of-Loving-Erich-Fromm_text.pdf [skatīts 16.06.2022]

57. **Kohn, A. (2005).** *Unconditional Teaching*. Educational.
Pieejams: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HwZAAsaevXIJ:https://www.alfiekohn.org/article/unconditional-teaching/&client=safari&hl=lv&gl=lv&strip=1&vwsrc=0> [skatīts 07.06.2022]
58. **Kuiper, R., Wilson, N.(2018).** *Thomas Gordons teacher effectiveness training model*. USA: Cornerstone University. Pieejams: <https://slidetodoc.com/thomas-gordons-teacher-effectiveness-training-model-randy-kuiper/> [skatīts 19.06.2022]
59. **Rogers, C. (1961).** *On becoming a Person*. Boston: Houghton Mitten.
Pieejams :
<http://dspace.vnbrims.org:13000/xmlui/bitstream/handle/123456789/4397/On%20Becoming%20a%20Person%20A%20Therapist's%20View%20of%20Psychotherapy.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [skatīts 16.06.2022]
60. **UNESCO. (2015).** *Teaching children with disabilities in inclusive settings*.
Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182975> [skatīts 03.10.2022]
61. **Winnicot, D, V. (2006).** *The family and individual development*. London: Routlege.
62. **Sikorska, I. (2010).** *Rozwoj dziecka w przedszkolu*. Uniwersytetu Jagiellonskiego Wydanie Krakow. Pieejams:
https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/81666/sikorska_rozwoj_dziecka_w_przedszkolu_stymulujace_wartosci_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts 03.10.2022]
63. **Шиманская, В. (2019).** *Где живут эмоции?* Москва : «Манн, Иванов и Фербер»

PIELIKUMI

Izvērtēšanas anketa skolotājam "X" pirmsskolas iestāde

Izvērtēšana

- 5- "Nē" (Prasme nav novērota, prasme neatbilst vecumposmam vai nesadarbojas)
- 6- Tikai ar palīdzību (Prasme novērojama atsevišķos gadījumos, tikai ar praktisku palīdzību)
- 7- Nepieciešama palīdzība (Prasme novērojama reti, vienmēr vajadzīgs demonstrējums, palīdzība)
- 8- "Jā", ar palīdzību (Prasme, novērojama bieži, bet vajadzīgs vārdisks atbalsts, demonstrējums)
- 9- Pārsvārā "Jā" (Prasme novērojama regulāri, pārsvārā nav nepieciešama palīdzība)

NORĀDĪJUMI :

***Bold** – prasme ir novērota.

Italic (slīpi)* - tiek aizpildīts, ja prasme **Bold nav novērojama un atzīmē tikai to, kas atbilst.

Mācību joma	Vērtēšanas kritērijs	Vērtējums	Piezīmes
Valodu mācību joma	Klausās tekstu, nosauc tajā darbojošās personas, atstāsta notikumus, izdomā teksta turpinājumu.		
	<i>Spēj patstāvīgi izteikties.</i>		
	<i>Saprot nelielus, īsus stāstiņus.</i>		
	<i>Izmanto neverbālo saskarsmi (piktogrammas, žestus, mīmiku.)</i>		
	<i>Spēj nosēdēt.</i>		
	<i>Spēj klausīties.</i>		
	Atbild uz konkrētu jautājumu.		
	<i>Atbild uz vienkāršu, elementāru jautājumu.</i>		
	<i>Atbild uz vienkāršu, elementāru jautājumu ar vienu vārdu.</i>		
	<i>Saprot un izpilda vienkāršas, elementāras instrukcijas.</i>		
	Saprotami un secīgi stāsta par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto.		
	<i>Spēj izteikt domu vārdos un teikumos.</i>		
	<i>Izmanto frāzes.</i>		
	<i>Prot pastāstīt par sīzētisko attēlu sēriju, ievērojot notikumu secību.</i>		
<i>Vairāku vārdu vai priekšmetu rindā prot atrast "lieko".</i>			

	<i>Tiek izmantoti saistītāvjārdi : un, bet, arī u.c.</i>		
	<i>Prot sagaidīt savu kārtu, lai izteiktu savas domas.</i>		
	Atšķir un nosauc skaņas.		
	<i>Izrunā skaņas.</i>		
	<i>Saklausa pirmo/pēdējo skaņu vārdā.</i>		
	<i>Saklausa patskaņus/ līdzskaņus vārdā.</i>		
	<i>Spēj atkārtot skaņas, zilbes, vārdus.</i>		
	<i>Spēj uz attiecīgās skaņas nosaukt vārdu.</i>		
	Lasa vārdus un saprot izlasīto.		
	<i>Atbild uz jautājumiem par izlasīto.</i>		
	<i>Lasa tekstu.</i>		
	<i>Lasa vārdus.</i>		
	<i>Lasa zilbes.</i>		
	<i>Pazīst burtus.</i>		
	Raksta rakstītos burtus.		
	<i>Raksta burtus.</i>		
	<i>Spēj veikt burtu norakstu.</i>		
	<i>Pārvelk rakstītprasmes vingrinājumus.</i>		
	<i>Pārvelk pa punktētu līniju.</i>		
Sociālā un pilsoniskā mācību joma	Apzinās sevi, piederību ģimenei un izglītības iestādei.		
	<i>Spēj nosaukt savu vārdu, vecumu pastāstīt par ģimeni.</i>		
	<i>Spēj veidot kontaktu ar bērniem/pieaugušajiem.</i>		
	<i>Stāsta par savu pieredzi. Spēj atpazīt sevi spogulī.</i>		
	<i>Spēj parādīt ķermeņa daļas sev un citam cilvēkam.</i>		
	Atšķir labu rīcību no sliktas.		
	<i>Spēj ievērot noteikumus.</i>		
	<i>Spēj līdzjust un līdzpārdzīvot, lūgt piedošanu.</i>		
	<i>Ir apguvis pieklājības normas "lūdzu", "paldies", "labrīt", "uz redzēšanos".</i>		

	Novērtē paša izvēlētu un patstāvīgi veiktu darbību.		
	<i>Spēj priecāties par savu darbu.</i>		
	<i>Spēj pats izvēlēties sev brīvā laika nodarbes.</i>		
	<i>Spēj pats sakārtot spēles un rotaļlietas pēc veiktajām darbībām.</i>		
	Prognozē dažādas rīcības sekas ar personīgo veselību un drošību saistītās ikdienas situācijās		
	Saprot pie kā un kādā gadījumā vērsties pēc palīdzības		
	<i>Saprot un spēj palūgt palīdzību.</i>		
	<i>Izprot cēloņu un seku sakarības.</i>		
	Saprot, ka cilvēki ir dažādi.		
	<i>Spēj viedot draudzīgas attiecības ar grupas biedriem.</i>		
	<i>Ievēro cilvēkus sev apkārt</i>		
	Atpazīst un nosauc Latvijas valsts simbolus – karogu, ģerboni un himnu.		
	<i>Spēj atpazīt Latviju, Rīgu kartē.</i>		
	<i>Zin, kurā pilsētā dzīvo.</i>		
	<i>Atpazīst dažus Latvijas simbolus.</i>		
	<i>Pazīst Latvijas karogu.</i>		
Kultūras izpratne un pašizpaušmes mākslā mācību joma	Vēro, klausās un iztēlojas, rada un īsteno ideju.		
	<i>Spēj iejusties pasaku tēlos, izspēlē “Lomu rotaļas”.</i>		
	<i>Pēc parauga ar rotaļlietām izspēlē nelielu sižetu.</i>		
	<i>Spēj atšķirt mūziku, ritmu, skaņas.</i>		
	<i>Spēj patstāvīgi rotaļāties vai rotaļāties kopā ar grupas biedriem.</i>		
	<i>Spēj atrast sev nodarbi.</i>		
	Izvēlas un radoši izmanto dažādus materiālus.		
	<i>Zīmē (zīmuļi, krītiņi, flomasteri u.c.)</i>		
	<i>Aplicē/ veido no plastilīna.</i>		

	<i>Spēj atšķirt materiālus.</i>		
	<i>Prot iekārtot zīmējumu pa visu lapu visu lapu.</i>		
	<i>Krāso ievērojot kontūras.</i>		
	Iepazīst latviešu un citu tautu tradicionālajai kultūrai raksturīgo.		
	<i>Atpazīst latviešu valodu.</i>		
	Skandē tautasdziesmas, deklamē īsus dzejoļus, izspēlē pašu izdomātu vai literārā darba sižetu.		
	<i>Spēj atcerēties un atkārtot vārdus.</i>		
	<i>Spēj iemācīties dzejoli, skaitāmpantu.</i>		
	<i>Spēj iemācīties logoritmikas pantiņu.</i>		
	<i>Spēj atcerēties pirkstiņrotaļas.</i>		
	Dzied, muzicē, dejo.		
	<i>Dzied.</i>		
	<i>Ritmizē ar mūzikas instrumentiem.</i>		
	<i>Atpazīst dziesmu pēc skaņas, melodijas.</i>		
Dabaszinātņu mācību joma	Novērojot, salīdzinot un eksperimentējot izzina apkārtņē raksturīgo dzīvo organismu – augu, dzīvnieku, sēņu, iežu un ūdens – pazīmes.		
	<i>Atšķir augu valsti no dzīvnieku valsts.</i>		
	<i>Atpazīst sēni.</i>		
	<i>Atpazīst puķi.</i>		
	<i>Pazīst dzīvniekus(mājdzīvnieki, meža zvēri).</i>		
	<i>Atpazīst dzīvnieku.</i>		
	<i>Atpazīst putnu (mājputni, savvaļas putni).</i>		
	Salīdzina no dažādiem materiāliem – stikla, koka, plastmasas, papīra, akmens – izgatavotu priekšmetu īpašības un to izmantošanas iespējas.		
	<i>Spēj grupēt, salīdzināt, vispārināt.</i>		

	<i>Spēj atšķirt materiālus pēc taustes.</i>		
	<i>Spēj atpazīt pēc formas, lieluma, ēnas, atrast tādu pašu.</i>		
	Novēro debess ķermeņus un to kustību.		
	<i>Atpazīst sauli.</i>		
	<i>Atpazīst dabas parādības.</i>		
	Novēro zemes virsmas dažādību (līdzena, nelīdzena) tuvākajā apkārtnē.		
	<i>Spēj orientēties apkārtējā vidē.</i>		
	<i>Spēj orientēties apkārtējā telpā.</i>		
	Stāsta par novērotajām pārmaiņām dabā, mainoties gadalaikiem, diennaktij, laikapstākļiem.		
	<i>Spēj nosaukt dažādas dabas parādības.</i>		
	<i>Spēj atpazīt/nosaukt gadalaikus.</i>		
	<i>Spēj novērot pārmaiņas dabā (saulains, lietains, snieg).</i>		
	<i>Spēj orientēties kalendārā.</i>		
	<i>Pazīst mēnešu nosaukumus, tos nosauc.</i>		
	<i>Spēj nosaukt nedēļas dienas pareizā secībā.</i>		
	<i>Prot nosaukt gadalaikus un to raksturojošās pazīmes.</i>		
	<i>Spēj nosaukt gadalaiku.</i>		
	<i>Spēj nosaukt nedēļas dienu.</i>		
	<i>Var nosaukt diennakts daļas (rīts, diena, vakars, nakts).</i>		
	Saprot drošas uzvedības pamatus saskarsmē ar dzīvniekiem, kukaiņiem, augiem un sēnēm.		
	<i>Saprot drošas uzvedības noteikumus bērnu dārzā.</i>		
	<i>Saprot drošas uzvedības noteikumus grupā.</i>		
	<i>Saprot drošas uzvedības noteikumus grupas laukumā.</i>		

	Saprot, ka jāsaudzē daba un tās resursi, iesaistās tuvākās apkārtnes sakopšanas darbos.		
	<i>Spēj sakārtot spēles un rotaļlietas pēc veiktajām darbībām.</i>		
	<i>Saprot, ka nevar plēst puķes, lapas, ka nevar staigāt ar kājām pa puķu dobi.</i>		
Matemātikas mācību joma	Darbojoties nosaka skaitļa sastāvu desmit apjomā.		
	<i>Atpazīst ciparus.</i>		
	<i>Skaita 1-10 apjomā.</i>		
	<i>Skaita 1-5 apjomā.</i>		
	<i>Skaita 1-3 apjomā.</i>		
	<i>Izprot jēdzienus “viens”, “daudz”.</i>		
	Veido skaitļa sastāva dažādas variācijas.		
	<i>Salīdzina priekšmetus, skaita tos pa pāriem.</i>		
	<i>Spēj orientēties plaknē.</i>		
	Izsaka pieņēmumu par skaitu attēlos un priekšmetu kopās un skaitot to pārbauda.		
	<i>Izprot jēdzienus daudz, maz, viens, pa vienam, neviens, tikpat.</i>		
	Skaitu apzīmē ar tam atbilstošu ciparu, raksta ciparus.		
	<i>Saista ciparus ar skaitu.</i>		
	<i>Prot raksīt ciparus.</i>		
	Ar nosacītiem mēriem nosaka garumu, platību un ietilpību, ar lineālu mēra garumu.		
	<i>Izprot priekšmetu vai figūru izkārtošanu augošā vai dilstošā secībā.</i>		
	<i>Spēj salikt priekšmetus rindā (mazākais- lielākais).</i>		
Izzina ģeometriskas figūras, tai skaitā telpiskus ķermeņus, raksturo to formu un saista ar pazīstamiem objektiem.			
<i>Atpazīst riņķi, trīstūri, četrstūri.</i>			
<i>Spēj saskatīt ģeometriskas formas tuvākajā apkārtnē.</i>			

	<i>Spēj izlikt ģeometriskas figures no dažādiem materiāliem (aukļa, kastaņi u.c.).</i>		
	Šķiro priekšmetus pēc vairākām pazīmēm un salīdzina pēc skaita un lieluma (lietojot vārdus "vairāk", "mazāk", "lielāks", "mazāks").		
	<i>Izprot jēdzienus viens, pa vienam, neviens, tikpat, tāds pats.</i>		
	<i>Izprot jēdzienus liels, mazs.</i>		
	Nosauc objektu atrašanās vietu telpā un plaknē (lietojot vārdus "virs", "zem", "pie", "aiz", "blakus", "pa labi", "pa kreisi").		
	Radoši un atbilstoši noteiktam nosacījumam veido ritmiskas rindas un sakārtojumus no priekšmetiem un ģeometriskām figūrām.		
	<i>Spēj atdarināt paraugu pēc vārdiskas instrukcijas.</i>		
	<i>Spēj atdarināt paraugu pēc tieša vērojuma.</i>		
	<i>Spēj atdarināt paraugu pēc parādīšanas instrukcijas.</i>		
	<i>Saprot vārdiski "tādu pašu".</i>		
Tehnoloģiju mācību joma	Stāsta par sava darba ieceri.		
	<i>Spēj konstruēt.</i>		
	Plāno savas ieceres īstenošanas soļus, izvēlas nepieciešamos materiālus.		
	<i>Spēj izvēlēties nepieciešamos materiālus.</i>		
	Veido un savieno detaļas, iegūstot sev vēlamu formu no piedāvātajiem vai izvēlētajiem materiāliem.		
	<i>Veido un savieno detaļas.</i>		
	<i>Spēj izvilkst ar pirkstu veidojamo masu pa plakni.</i>		
	Tur un pareizā satvērienā lieto rakstāmpiederumus un darbarīkus.		

	Piedalās vienkāršu un veselīgu ēdienu pagatavošanā, iepazīstot veselīga uztura nozīmi.		
Veselības un fiziskās aktivitātes mācību joma	Ar prieku iesaistās nodarbībās telpās un ārā un veido veselīga dzīvesveida ieradumus, apzinoties riskus veselībai un mācoties tos novērst.		
	Sev un citiem drošā veidā pārvietojas pa dažādām šķēršļu joslām un piedalās kustību rotaļās, apvienojot soļošanu, skriešanu, rāpošanu, rāpšanos, notur līdzsvaru, daudzveidīgi izmanto sīkās motorikas prasmes.		
	Pārvieto priekšmetus un pārvar šķēršļus, izvēloties darbības veidu atbilstoši situācijai.		
	<i>Piedalās aktivitātēs</i>		
	Apzinās savu dzimumu un ķermeņa neaizskaramību.		
	<i>Saprot savu dzimumu, spēj apgērbties.</i>		
	Stāsta, kādi individuālie aizsardzības līdzekļi jālieto dažādās kustību aktivitātēs, piemēram, pārvietojoties ar velosipēdu.		
	<i>Atpazīst ķiveri, aizsargus u.c. zin, kur un kāpēc tos izmantot.</i>		

Sīkā pirkstu muskulatūra	<i>Spēj rokās noturēt priekšmetus.</i>		
	<i>Spēj darboties ar sīkiem priekšmetiem (bērt, vērt...).</i>		
	<i>Spēj savienot punktus ar līniju.</i>		
	<i>Spēj plēst dažāda veida papīru.</i>		
	<i>Spēj griezt ar šķērēm.</i>		
	<i>Spēj aizpogāt pogas.</i>		
	<i>Spēj sasiet auklas.</i>		
	<i>Spēj aizvērt atvērt un aizvērt dažāda veida aizdares.</i>		
	<i>Spēj salocīt no papīra pēc parauga.</i>		

	<i>Spēj precīzi izgriezt pa kontūrlīnijām.</i>		
	<i>Spēj līmēt aplikācijas pēc parauga.</i>		
	<i>Spēj veidot no plastilīna.</i>		
Lielā motorika	<i>Spēj noteikt labo un kreiso pusi.</i>		
	<i>Spēj kontrolēt līdzsvaru.</i>		
	<i>Spēj skriet gan uz priekšu, gan atmuguriski.</i>		
	<i>Spēj mest, ripināt un ķert bumbu.</i>		
	<i>Kāpj pa trepēm pamīšus solī.</i>		
	<i>Spēj koordinēt savas kustības.</i>		
	<i>Spēj apstāties pēc signāla “Stāt”, “Stop”.</i>		
	<i>Spēj palekt uz priekšu un no vietas.</i>		
	<i>Spēj pārlikt no vienas rokas otrā.</i>		
	<i>Spēj noķert mesto bumbu.</i>		
	<i>Spēj mest bumbu ar abām rokām.</i>		
Uzvedība	<i>Spēj veidot kontaktu ar bērniem.</i>		
	<i>Spēj draudzēties, ir savs draugu loks.</i>		
	<i>Spēj veidot kontaktu ar pieaugušajiem, sadarbojas.</i>		
	<i>Spēj kontrolēt savu uzvedību un emocijas</i>		
	<i>Spēj izprast citu cilvēku noskaņojumu.</i>		
	<i>Spēj adekvāti reaģēt uz aizrādījumiem, ieteikumiem.</i>		
	<i>Spēj lūgt piedošanu, atvainoties, piedot. Saprast nodarīto.</i>		
	<i>Spēj pieņemt un pielāgoties pārmaiņām.</i>		
	<i>Spēj sekot līdz instrukcijām, izprast tās.</i>		
	<i>Spēj noturēt uzmanību nodarbību laikā, neskatoties uz ārējiem stimuliem.</i>		
Higiēnas normas	<i>Spēj saprast savas vajadzības.</i>		
	<i>Spēj saprast, kad gribas uz tualeti aiziet uz tualeti.</i>		

	<i>Izrāda interesi par higiēnu (mazgā rokas, muti).</i>		
	<i>Spēj patstāvīgi mazgāt rokas.</i>		
	<i>Spēj pats uzvilkt un novilkt bikses.</i>		
	<i>Patstāvīgi lieto tualeti.</i>		
Galda kultūra	<i>Spēj sēdēt un ēst pie galda, izmantojot galda piederumus.</i>		

Uzvedības protokols "X" pirmsskolas iestādē

UZVEDĪBAS NOVĒROJUMS																			Piezīmes
Bērna vārds, uzvārds: Datums: Laiks:																			
Skolotājs:																			
Uzvedība: atzīmējiet, kuras uzvedības jūs satrauc																			
8. Sišana/ speršana																			
9. Košana																			
10. Kliegšana/ spieģšana																			
11. Lietu mešana																			
12. Iešana laukā no klases/ telpas																			
13. Kāpšana uz galdie, krēsliem u.c.																			
14. Splaušana/ sprauslīšana																			
ATZĪMĒJIET, KUR TAS NOTIKA:																			
Grupā (kurā nodarbībā)																			
Zālē																			
Pagalmā																			
Gaitenī																			
Ēdnīcā																			
Citur:																			
ATZĪMĒJIET IETEKMĒJOŠOS FAKTORUS:																			
Nav iedzēris zāles /ir iedzēris zāles																			
Miega trūkums																			
Personāla maiņa																			
Izmaiņas dienaskārtībā																			
Slimība																			
Semestra beigas																			
Konflikts mājās																			
Citi faktori:																			
KAS NOTIKA TIEŠI PIRMS UZVEDĪBAS?																			
Bez uzmanības																			
Sensora problēma																			
Pieaugušais/ vienaudzis nepievērsa uzmanību																			
Bija beigusies nodarbība/ aktivitāte																			
Tika atņemta lieta/ pārtraukta darbība																			
Pāreja no vienas darbības/ vietas uz citu																			
Iedots uzdevums/ instrukcija																			
Atteikums kaut ko darīt/ izmantot kādu lietu																			
Citi varianti																			
KAS NOTIKA UZREIZ PĒC UZVEDĪBAS?																			
Saņēma pieaugušā/ vienaudža uzmanību																			
Uzvedība tika ignorēta																			
Verbāls aizrādījums																			
Saņēma lietu/ pieeju aktivitātei																			
Zaudēja atbalvojumu/kaut ko vēlamu																			
Aktivitāte/lieta tika atņemta																			
Aktivitāte/lieta tika aizliegta																			
Uzdevuma instrukcija tika dota atkārtoti																			
Fiziska pārvirzīšana/ pamudinājums																			
Citi varianti:																			
IESPĒJAMĀ UZVEDĪBAS FUNKCIJA																			
Uzvedības funkcijas : Uzmanība (U), Lietas/aktivitātes (L, A), Izvairīšanās (I), Sensorā (S)																			

Bērna labsajūtas novērtēšanas veidlapa

	Zēns A	Zēns D	Zēns E	Piezīmes
Laimīgs				
Mierīgs				
Uztraukts				
Noskumis				
Priecīgs				
Garlaikots				
Enerģisks				
Dusmīgs				
Citas emocijas				

Novērošanas viedlapa "Paškontrole un sadarbība"

Noteikumi

- Ievēro lielāko daļu uzvedības noteikumu _____

- Izprot dienas kārtību _____

- Māk izskaidrot uzvedības noteikumus grupā _____

- Bez strīdiem pārien no vienas aktivitātes uz nākamo _____

Emocijas

- Pauž emocijas pienācīgā veidā _____

- Pāriet no viena emocionālā stāvokļa uz citu (dusmojas un nomierinās) _____

- Pauž dusmas vai citas izjūtas ar vārdiem _____

- Pārveido savu uzvedību izmantojot atbalstu _____

- Pazīst un prot nosaukt dažādas emocijas _____

- Izskaidro savu emociju cēloņus _____

Spēles un rotaļas

- Spēlējas viens pats _____

- Paralēlā spēlēšanās, rotaļājas līdzās citam bērnam _____

- Uzklausa skolotājas ieteikumus _____

- Piedalās kopīgajās aktivitātēs _____

- Ierosina sarunas _____

- Pievienojas citiem, kad tiek aicināts, vai pats pajautā: “ Vai varu spēlēties ar jums?”

- Ievēro savu kārtu _____

- Iedrošina citus spēlēties _____

- Pieņem citu idejas un izsaka savas _____

- Ir savi īpaši draugi _____

- Izmanto piemērotus vārdus, lai pārrunātu strīdu ar citu bērnu _____

- Atrisina konfliktu bez pieaugušā iejaukšanās _____

Novērošanas viedlapa "Sociālā uzvedība"

- 0-"Nē"
 1-Tikai ar palīdzību
 2- Nepieciešama palīdzība
 3-"Jā", ar palīdzību
 4- Pārsvarā "Jā"

Kritērijs	0	1	2	3	4
Līdzjūtība					
Saprot citu cilvēku jūtas (bēdas, prieku)					
Palīdz tiem, kuriem nepieciešama palīdzība					
Atšķirības					
Spēlējas kopā ar citu bērnu, kurš ir atšķirīgs					
Interesējas par citu bērnu atšķirībām					
Runājot par atšķirībām sauc tās pareizajos vārdos					
Dalīšanās					
Pieņem cita izvēli					
Dod citam rotaļietas vai maina pret kādu citu					
Ļauj citiem pabeigt iesākto					
Ņem rotaļietas no citiem, iepriekš palūdzot atļauju					
Abildība					
Materiālus izmanto atbilstošā veidā					
Palīdz uzņemt, sakārto aiz sevis					
Pabeidz darbu					

“Emociju atpazīšana”

Kritērijs	Jā	Nē	Daļēji	
Spēja atpazīt pamatemocijas: Prieks, dusmas, skumjas, bailes				
Spēja apgūt pamatemocijas				
Spēja regulēt savas emocijas				
Spēja izprast emocijas.				

Materiāls skolotājam : Uzvedības noteikumi “X” pirmsskolas iestāde “ X” grupa

<p>Uzvedības noteikumi iestādes teritorijā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ej uz bērnudārzu ar pieaugušo pie rokas. • Sveicinies un atvadies. • Uzmanies – durvis! • Nespied durvju koda pogas. • Noslauki kājas ienākot iestādē. • Soļo pa kāpnēm, turoties pie margām. • Atvainojies, ja kādam nodarīji pāri. • Ievēro, ko saka iestādes darbinieki
<p>Uzvedības noteikumi garderobē</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sveicinies un atvadies. • Ģērbies pie sava skapīša. • Ģērbies pēc shēmas. • Ņem un ģērb tikai savas drēbes un velc savus apavus. • Apģērbu saliec kārtīgi. • Novieto žāvētavā mitrās drēbes. • Lieto vārdus «lūdzu» un «paldies». • Lūdz palīdzību, ja nepieciešams. • Palīdzi, ja tevi lūdz. • Runā mierīgi. • Svešas mantas noliec «Atrasto mantu kastē». • evēro pieaugušā norādījumus.
<p>Uzvedības noteikumi grupas telpā nodarbību laikā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izpildi skolotāja norādījumus. • Klausies stāstītāju. • Gaidi savu kārtu. • Atbildi, ja tevi uzrunā vai aicina. • Runā mierīgi. • Izmanto asus priekšmetus tikai ar skolotāja atļauju. • Apmeklē tualeti pirms nodarbības. • Lūdz palīdzību, ja nepieciešams. • Palīdzi draugam, ja tevi lūdz. • Lieto vārdus «lūdzu» un «paldies». • Sēžot pie galda turi muguru taisni.

	<ul style="list-style-type: none"> • Sakārto savu vietu pie galda.
Uzvedības noteikumi grupas telpā ārpus nodarbību laikā	<ul style="list-style-type: none"> • Runā mierīgi, vidējā balsī. • Pārvietojies pa grupu mierīgi. • Lūdz palīdzību, ja nepieciešams. • Palīdzi draugam, ja tevi lūdz. • Dalies ar rotaļlietām. • Ievēro rotaļu un spēļu noteikumus. • Saudzē rotaļlietas, spēles un grāmatas. • Lūdz atļauju pirms paņem svešu mantu. • Saki skolotājam, ja pamani salauztu rotaļlietu. • Sakārto rotaļlietas pēc rotaļāšanās. • Atvainojies, ja kādam nodarīji pāri. • Atbildi, ja tevi uzrunā vai aicina.
Uzvedības noteikumi ēdienreīžu laikā	<ul style="list-style-type: none"> • Vienmēr pirms ēšanas nomazgā rokas. • Ieņem mierīgi savu vietu pie galda pēc pirmā aicinājuma. • Sēdi pie galda taisnu muguru, kājas novieto uz grīdas. • Atceries – galda piederumi domāti ēdiena uzņemšanai. • Ēd klusu. • Ēd maziem gabaliņiem, labi sakošļā. • Dzer maziem malciņiem. • Turi krūzi aiz osiņas. • Izmanto salveti mutes un roku noslaucīšanai. • Saki «lūdzu» un «paldies».
Uzvedības noteikumi guļamtelpā	<ul style="list-style-type: none"> • Krēslu satver aiz atzveltnes un sēdes, nes turot priekšā. • Ievēro klusumu guļamtelpā. • Sakārto drēbes uz sava krēsliņa. • Apmeklē tualeti pirms miega. • Iekāp un izkāp no gultas turoties aiz gultas malas. • Guli savā gultiņā. • Staigā pa grīdu apautām kājām. • Gribi uz tualeti, celies un ej. • Palīdzi, ja lūdz. • Lūdz palīdzību, ja nepieciešams. • Saķemmē matus pēc miega.
Uzvedības noteikumi tualetē	<ul style="list-style-type: none"> • Gaidi savu kārtu. • Nolaid ūdeni pēc sevis. • Vienmēr mazgā rokas pēc tualetes apmeklēšanas. • Mazgā rokas pēc shēmas.

	<ul style="list-style-type: none"> • Aizver krānu pēc roku mazgāšanas. • Tīri zobus virs izlietnes. • Uzspied zobu pastu zirņa lielumā uz zobu birstes. • Izmazgā zobu birstīti un glāzīti pēc zobu tīrīšanas. • Noņem savu dvieli no pakaramā un noslauki rokas. • Ej mierīgi, grīda var būt slidena.
Uzvedības noteikumi mūzikas nodarbību laikā	<ul style="list-style-type: none"> • Ienāc zālē mierīgi. • Sveicinies un atvadies. • Apmeklē tualeti pirms nodarbības. • Izmanto mūzikas instrumentus muzicēšanai. • Pildi skolotājas norādījumus. • Ievēro rotaļu noteikumus. • Dziedi un dejo kopā ar visiem.
Uzvedības noteikumi sporta nodarbību laikā	<ul style="list-style-type: none"> • Izpildi skolotāja norādījumus. • Ievēro atstarpi vingrojot un spēlējot kustību spēles. • Ievēro rotaļu un spēļu noteikumus. • Izmanto sporta inventāru ar skolotāja atļauju. • Vēro skolotājas demonstrējumu un pildi tāpat. • Runā mierīgi. • Lūdz palīdzību, ja nepieciešams. • Palīdzi, ja lūdz. • Pasaki, ja sāp.
Uzvedības noteikumi pastaigas laikā rotaļu laukumā	<ul style="list-style-type: none"> • Sveicinies un atvadies. • Izpildi skolotājas norādījumus. • Rotaļājies tikai savā laukumā. • Saki skolotājai, ja pamani laukumā nepazīstamus priekšmetus, cilvēkus vai dzīvniekus. • Roc tikai smilšu kastē. • Sakārto rotaļlietas pēc rotaļāšanās. • Dalies ar rotaļlietām. • Ievēro rotaļu un spēļu noteikumus. • Lūdz palīdzību, ja nepieciešams. • Palīdzi, ja lūdz.

Balss skaļums

0 KLUSĒ 1 ČUKSTI 2 RUNĀ KLUSI 3 RUNĀ "VIDĒJĀ" BALSĒ 4 RUNĀ SKAĻI 5 KLIEDZ

Visslabāk ir runāt "vidējā" balsī. "Vidējā" balsis nav skaļa un nav pārāk klusa. Tā ir vislabākā.
 Ja tu runā pārāk skaļi ar citiem cilvēkiem, viņi jūtas neērti. Ja tu runā skaļi ar otru cilvēku, viņš var gribēt aiziet prom, tu vari kaitēt otra cilvēka ausīm.

GRUPAS NOTEIKUMI

STRIDUS ATRISINI AR VĀRDIEM,
NEVIS AR DŪRĒM!

GRUPĀ TŪ SOĻOS!
SKRIEN SPORTA ZĀLĒ UN LAUKĀ!

ESI SAUDZĪGS
PRIET ROTĀLIETĀM!
PĒC ROTĀLĀŠANĀS NOLIEC TĀS VIETĀ!

GRUPĀ SABUNĀJIES KLUSI, LAI
NETRAUCĒTU CĪTUS!

ROTĀLĀJIES DRAUDZĪGI!
GRUPĀ ROTĀLIETĀS PIEDER VISIEM!

Materiāls skolotājam (Papildus vizuālajam atbalstam arī A4 formāta attēli katrai emocijai)

	Bēdas. Skumjas. Domīgums.	Bēdīgs, noskumis, domīgs.
	Riebums. Pretīgums. Garlaicība.	
	Niknums. Dusmas. Īgnums.	Nikns, dusmīgs.
	Piesardzība. Gaidas. Interese.	
	Ekstāze. Prieks. Miers.	Priecīgs, mierīgs, laimīgs.
	Sajūsma. Uzticība. Pieņemšana	
	Šausmas. Bailes. Bažas	Nobijies, uztraucies.
	Izbrīns. Pārsteigums. Apjukums.	

Pētnieciskajā darbā ir izmantoti mākslinieces Viktorijas Samsonovas attēli no grāmatas “Kur dzīvo emocijas ? » (Шиманская, 2019)

Pielikums “ Uzmanība- emociju kartītes”

Pētnieciskajā darbā ir izmantoti mākslinieces Viktorijas Samsonovas attēli no grāmatas “
Kur dzīvo emocijas ? » (Шиманская, 2019).

Nodarbība “Uzmanība”

Saprast sevi

SEM: Sevis apzināšanās. Atpazīst savas emocijas. Piemīt ticība savām spējām.

Nodarbības ilgums: 30-40 min. Nodarbība mazā apakšgrupā. 3 zēni.

Plānotie bērnam sasniedzamie rezultāti

Bērnam veidojas priekšstats par to,

- Kādas emocijas mīt manī?
- **Pamanīs,** (vēlāk pieņems un apzināsies) īpašības, kas viņam piemīt (stiprās puses)

Nodarbībā aplūkotās vērtības un tikumi : sevis pieņemšana, rūpes par sevi, draudzība, uzmanīgums, empātija, prieks, humors, pozitivitāte.

Prasmes : Klausīšanās prasme. Vērošanas prasme. Prasme izteikties.

Prasme lietot valodu. Prasme sadarboties. Atmiņas trenēšana.

Caurviju prasmes: Sadarbība. Pašvadīta mācīšanās.

Atslēgas jautājumi:

1. Kāds es esmu?

Iepriekšējā sagatavošanās, materiāli : Materiāls uzmanība skolotājam. Izprintētas un cieta materiāla uzlīmētas emociju kartītes (Divi komplekti). T. Oževičas Grāmata “ Ko dara jūtas?”

Nodarbības gaita.

1. Sasveicināšanās.
2. Skolotāja saka, ka šodien mēs runāsim par emocijām, kādas dzīvo mūsos. Lasa, skatās, šķirsta kopā grāmatu ,Prieks, bēdas, dusmas, garlaicība, bailes, vēro zīmējumus, attēlus.
3. Uzdevums. Tagad mēs spēlēsim atmiņas spēli un atradīsim divas vienādas emocijas. Tiek noliktas attēlu kartītes, tad tās kopīgi apgriež uz otru pusi. Pēc kārtas katrs ver vaļā divus. Ja vienādi, tad tie ir viņa, ja nē, tad ver ciet un dod kārtu nākamajam. Izsaka pozitīvas piezīmes. Tev tūlīt izdosies, padomā kārtīgi, es priecājos, ka tu atradi u.c.
4. Atgriezeniskā saite. Uzslavas. Jāpasaka otram kaut kas labs, patīkams pozitīvs.

-
1. TEV IZDEVĀS!
 2. ES TEV TICU!
 3. TAVS DARBS IR ĻOTI KĀRTĪGS!
 4. LABI IZDOMĀTS!
 5. TU VISU DARI PAREIZI!
 6. ES PRIECĀJOS, KA TU TIKI GALĀ AR ŠO
UZDEVUMU!
 7. ES REDZU, CIK ĻOTI TU CENTIES!
 8. MAN ĻOTI PATIKA, KĀ TU SPĒLĒJIES!
 9. PALDIES PAR TO, KO TU IZDARĪJI!
 10. PALDIES PAR TAVU PALĪDZĪBU!

Pielikums nr. 9 “Uzslavas”

Uzvediba.lv materiāli spēle “Pasaki sev! Pasaki citiem”

Diplomdarba autores izveidotā kaste priekš uzlīmēm, pozitīvam pastiprinājam, priekam.

MANI SAUC...

Z

ZINĀTKĀRS

I

INTERESANTS

L

LAIMĪGS

O

OPTIMISTS

N

NOSLĒPUMAINS

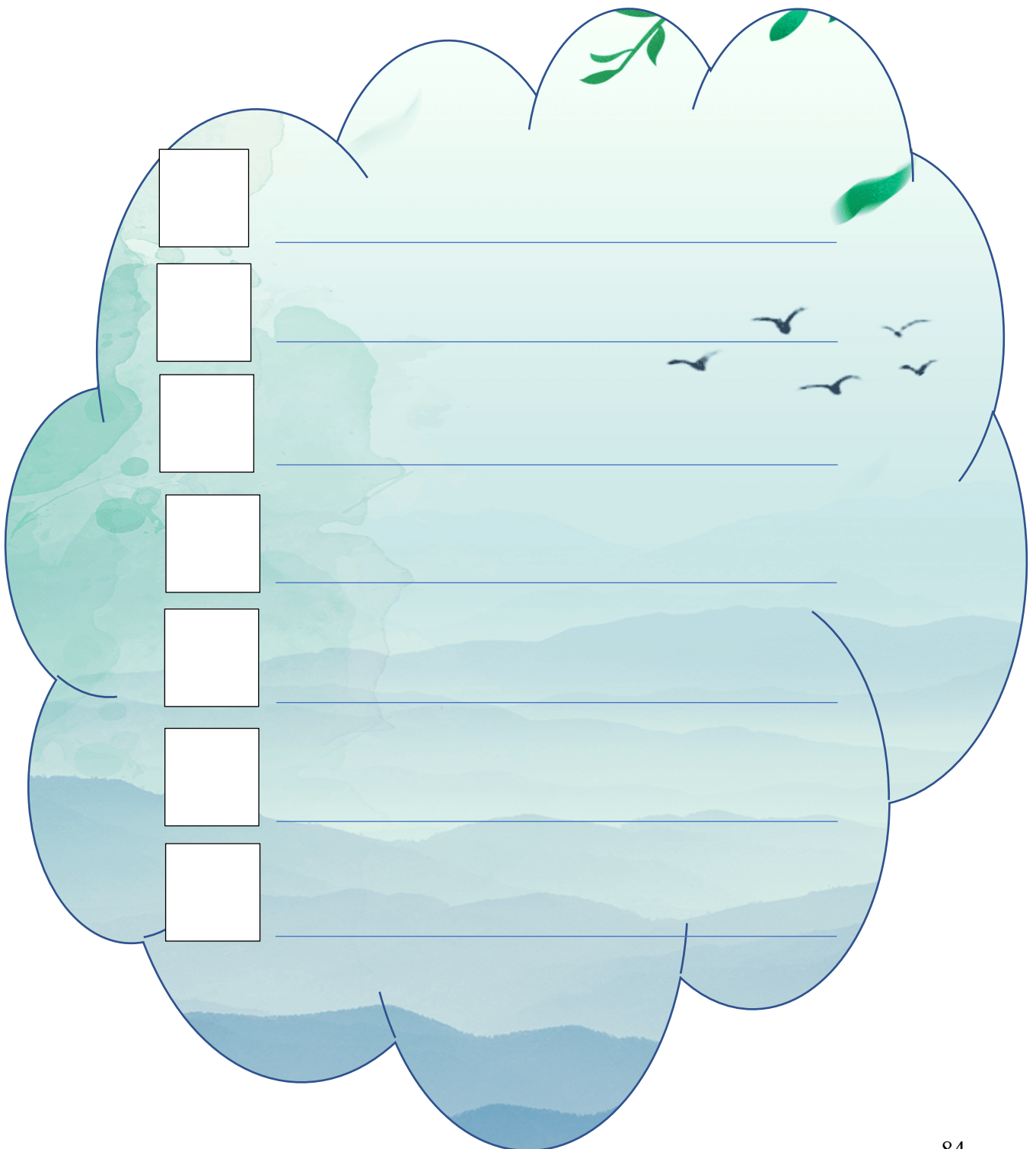
I

IZSKATĪGS

S

SMAIDĪGS

MANI SAUC _____

Nodarbība “ Es esmu”

Saprast sevi

SEM: Sevis apzināšanās. Atpazīst savas emocijas. Piemīt ticība savām spējām.

Nodarbības ilgums: 20 min.

Plānotie bērnam sasniedzamie rezultāti

Bērnam veidojas priekšstats par to,

- Kādas emocijas mīt manī?
- **Pamanīs**, (vēlāk pieņems un apzināsies) īpašības, kas viņam piemīt (stiprās puses)

Nodarbībā aplūkotās vērtības un tikumi : sevis pieņemšana, rūpes par sevi, draudzība, uzmanīgums, empātija, prieks, humors, pozitivitāte.

Prasmes : Klausīšanās prasme. Vērošanas prasme. Prasme izteikties.

Rakstīšanas prasme Prasme lietot valodu. Prasme sadarboties.

Caurviju prasmes: Sadarbība. Pašvadīta mācīšanās.

Atslēgas jautājumi:

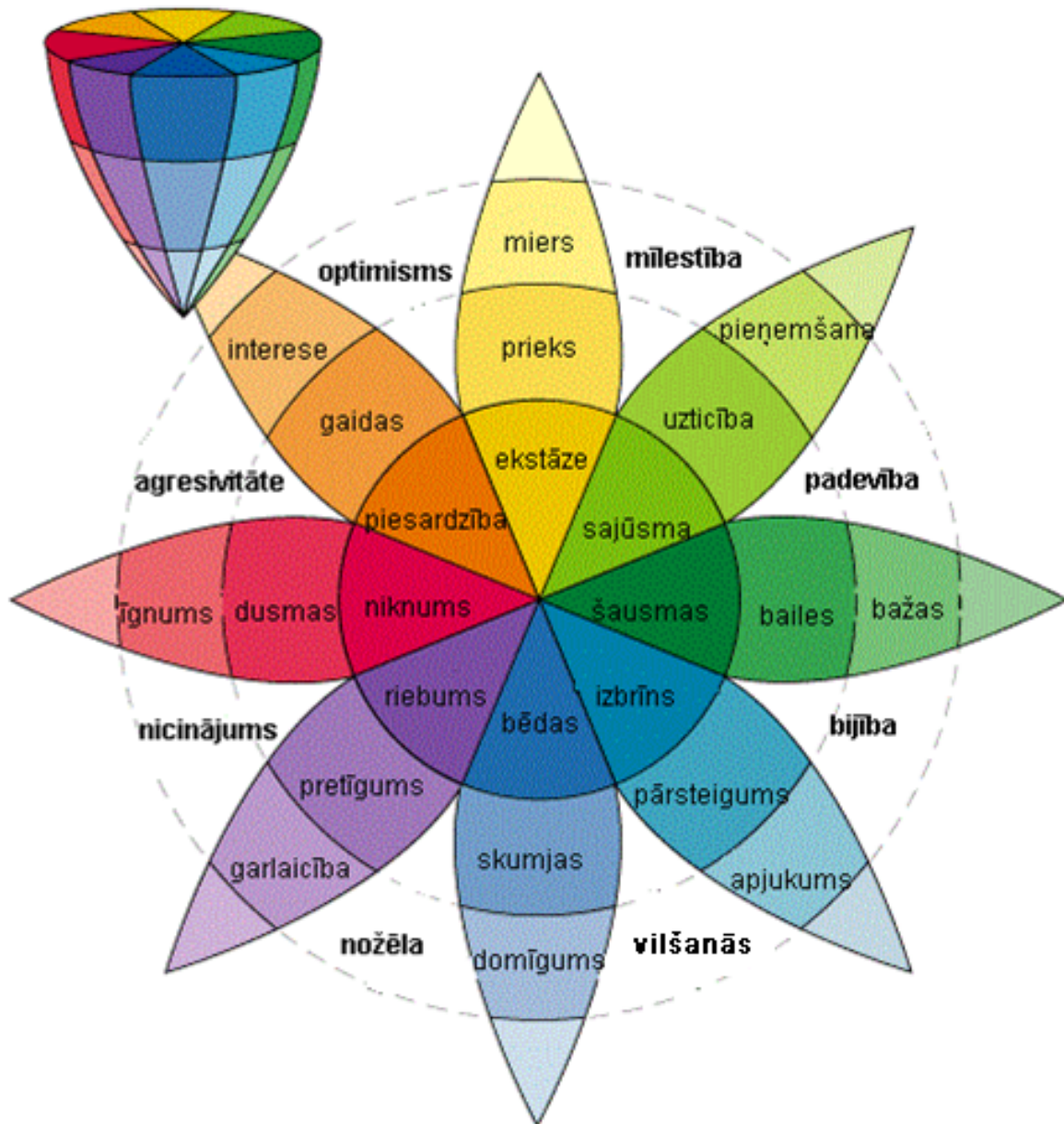
1. Kādas emocijas ir manī?

Iepriekšējā sagatavošanās, materiāli : Darba lapa es esmu. Rakstāmpiederumi. Uzlīmes.

Attēli ar bērniem, emocijām, aktivitātēm.

Nodarbības gaita.

1. Sasveicināšanās.
2. Bērni atpūtas stūrītī kopā ar skolotāju skatās attēlus ar citu bērnu emocijām un darbībām. Skolotāja pievērš uzmanību darbība, ko dara? Kāds izskatās? Kāda sejas izteiksme. Mudina parādīt ar žestiem , sejas izteiksmi pie spoguļa (Tas raisa smieklus)
3. Uzdevums. Tagad tev jau raksta savs vārds augšā, bet blakus rakstīsi īpašības kādas tev ir , piemīt vai, kas tev patīk? Es tev palīdzēšu, donāju, ka tiksīm galā!
4. Atgriezeniskā saite. Uzslavas. Jāizvēlas no uzlīmju kastes tik uzlīmes, cik tev uzrakstīti vārdi.

Nodarbība “Robežas”

Sevis apzināšanās

Pārvaldīt sevi (noteikumu kontekstā)

SEM: Regulē savas emocijas. Domas un uzvedību. Pauž optimismu.

Nodarbības ilgums: 20-30 min.

Plānotie bērnam sasniedzamie rezultāti

Bērnam veidojas priekšstats par to,

- Kāds es esmu , kad palieku dusmīgs?
- **Ko es varu darīt, kad es esmu dusmīgs?**
- Kādi noteikumi man ir jāievēro?

Nodarbībā aplūkotās vērtības un tikumi : sevis apzināšanās, draudzība, empātija, prieks, humors, pozitivitāte.

Prasmes : Klausīšanās prasme. Vērošanas prasme. Prasme izteikties.

Prasme lietot valodu. Prasme sadarboties. Sīkās pirkstu muskulatūras attīstīšana.

Caurviju prasmes: Sadarbība. Pašvadīta mācīšanās.

Atslēgas jautājumi:

1. Kādas jūtas ir manī, kad jūtos dusmīgs., satraucies, noskumis vai nepatīkami ?
2. Ko es varu darīt, kad jūtos noskumis, satraucies vai dusmīgs?
3. Kāpēc ir svarīgi noteikumi, kad esi dusmīgs

Iepriekšējā sagatavošanās, materiāli : Izprintēts emociju klasifikācija, tas vienkāršots, zieda formā. Melns marķieris. Plastilīns. Gaismas galds. Nomierināšanās – plakāts no uzvedība.lv. spēle. Noteikumi bērnudārzā, grupā. Sensorā kaste.

Nodarbības gaita.

1. Sasveicināšanās.
2. Uzdevums.

- Skolotāja pievērš uzmanību un rāda emociju puķi uz gaismas galda ar attēliem no Un stāsta par emocijām, ka to ir daudz un viņas visas ir vajadzīga, bet dažas var būt nepatīkamas un uz ziedlapiņas var būt dažādas emocijas. Vai tu zini, ka dusmas mainās no dusmām uz īgnumu. Riebums no naida līdz garlaicībai. Skumjas no skumjām līdz pārdomām. Bailes – no šausmām līdz bailēm.
 - Bērnudārzā tev arī var būt dažādas emocijas. Tāpēc svarīgi zināt, ko darīt, kad tev tādas ir. Pirms mēs veiksīm šodienas uzdevumu izstaigāsim grupiņu un apskatīsimies, kur mums ir noteikumi, kādi tie ir, kur tu vari nomierināties un kā tu vari nomierināties. (Izstaigā grupu. Sensorā kaste. Nomierināšanās veidi : skaitīšana, ūdens padzeršanās, elpošana)
 - Tagad tu ar marķieri uzzīmē puķi uz gaismas galda , bet vidū atstāj tukšu, zīmē tikai līnijas, tā kā es tev tagad parādīšu uz lapas, labi ? Pēc tam tu ar plastilīnu izliksi ziedlapiņas krāsās. Es noteikti zinu, ka tev tas sanāks!
3. Dinamiskā pauze. V. Vītola “ Ja, tu priecīgs esi”.
 4. Atgriezeniskā saite. Uzslavas. Skolotāja pasaka uzslavu. Jāpasaka, kas šodien ir noticis priecīgs, kas bēdīgs, kāpēc? Ko varēja darīt citādāk?

Pētnieciskajā darbā ir izmantoti mākslinieces Viktorijas Samsonovas attēli no grāmatas “
Kur dzīvo emocijas ? » (Шиманская, 2019

Saprast sevi

SEM: Sevis apzināšanās. Atpazīst savas emocijas. Piemīt ticība savām spējām.

Nodarbības ilgums: 20-30 min.

Plānotie bērnam sasniedzamie rezultāti

Bērnā veidojas priekšstats par to,

- Kāds es esmu un kas man sevī patīk?
- **Pamanīs,** (vēlāk pieņems un apzināsies) īpašības, kas viņam piemīt (stiprās puses)
- Vairo ticību sev un savām spējām un talantiem.

Nodarbībā aplūkotās vērtības un tikumi : sevis pieņemšana, mīļums, rūpes par sevi, līdzjūtība, draudzība, uzmanīgums, empātija, prieks, humors, pozitivitāte.

Prasmes : Klausīšanās prasme. Rakstīšanas prasme. Vērošanas prasme.

Prasme izteikties. Prasme lietot valodu. Prasme sadarboties.

Caurviju prasmes: Sadarbība. Pašvadīta mācīšanās.

Atslēgas jautājumi:

- 1.Kas man sevī patīk?
2. Kāds es esmu?
3. Ko es māku izdarīt?

Iepriekšējā sagatavošanās, materiāli : izgriezt no papīra sirds formas. Izprintēts mīlestības koks . Rakstāmpiederumi. Līme. Lipeklis. Pielikums Nr. 17.

Nodarbības gaita.

5. Sasveicināšanās.
 6. Uzdevums.
- Skolotāja mudina pie iet pie gaismas galda uz kura uzlikts koks. Paskaties rūpīgi uz koku un padomā, kas šim kokam ir neparasts. Pēc tam pasaki to man, labi?

- Redzi, šodien te uz galda man aug mīlestības koki un katru reizi, kad kāds viņiem pasaka, kas kas viņiem patīk par sevi, kokos uzzied sirdis.
 - Es tev pateikšu noslēpumu par sevi :
 - Man patīk tas, ka es **palīdzu** citiem!
 - Es **туру** doto **vārdu**.
 - Es daudz **lasu**.
 - Par ko tu vari sevi slavēt? Padomāsim kopā.
 - Es noteikti zinu, ka jūs darāt daudz labu lietu! Mēģināsim to visu noskaidrot. Tagad izvēlies kādā krāsā tev būs sirsiņas, paņem divas un katrā sirdī ieraksti vai uzzīmē vienu piemēru, kāds tu esi, ko tev sanāk darīt. Pēc tam pielīmēsim tās pie koka un ieraudzīsim, cik daudz sirdis kopā uzziedēs. Kādas tās būs ?
7. Dinamiskā pauze. V. Vītola “ Ja, tu priecīgs esi”.
8. Atgriezeniskā saite. Kura sirds Tev patīk pašam vislabāk, kuru Tu gribētu aiznest parādīt mammai ? Kāpēc ? Uzslavas. Skolotāja pasaka kādu uzslavu. Bērns izvēlas uzlīmi no uzlīmju kastes. Pielikums nr. 11. Bērns aiznes uz mājām sirdi, kura pašam patīk.

“Sasveicināšanās”

“Dienas ritms”

“Kā es šodien jūtos?”

Plakāts uzvediba.lv

Pārvietojami atpūtas pufi, pēc vajadzības

Gaismas galds, kinētiskās smiltis un elpošanas vingrinājumi

Senosro rotaļlietu kaste

Emociju soma, emociju rotaļlietas

Diplomdarbs "Pozitīvas komunikācijas veicināšana bērnu ar jauktiem attīstības traucējumiem pedagoģiskajā procesā" izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai. Atļauju / neatļauju savu darbu publicēt kopumā un/vai pa daļām.

Autore: Linda Pļaviņa
(vārds, uzvārds)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja : Mg. paed. Lūcija Anoško
(zinātniskais grāds vārds, uzvārds)

ŠIS DARBS IR PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN
SATUR LAIKA ZĪMOGU